

AURELIUS AUGUSTINUS

O UČITELI

DE MAGISTRO

ÚVOD

Spis *O učiteli* (De magistro) složil Augustin asi r. 389 — bylo mu tehdy 35 let — ve svém rodišti Tagaste, kde po svém návratu z Itálie žil po tři léta se svými přáteli v odloučenosti od světa. Pokračoval tam ve spisovatelské činnosti, zahájené v Itálii. Psal jednak o filosofii a svobodných naukách, jednak o otázkách bohosloveckých. V „Učíteli“ spojil obé: vychází z filosofie, a to z filosofie řeči a z theorie poznání, a končí vroucím vyznáním náboženským.

Začíná otázkou, jakým způsobem se učíme; hodnotí hlavní nástroj učení, tj. lidská slova, pokládá je za znaky a dokazuje, že tyto znaky jen ukazují na věc, ale o věci nás nemohou poučiti. Pravým učitelem je rozum čili, jak říká sv. Augustin, vnitřní Pravda, Kristus, v nás přebývající. Jako v ostatních spisech filosofického obsahu vychází tu Augustin z antického myšlení. Že slovo je znakem věci, učil Platon, Aristoteles a stoikové. Od stoiků (asi prostřednictvím Varronovým) vyšel i Augustin, promyslel onu zásadu do všech podrobností a učinil též pokus o obecnou nauku o znaku; jak ho ta myšlenka zajímala, vidíme z toho, že se k ní vrací i v jiných spisech (*O pořádku* II 34 n.; *O velikosti duše* 65 n.; *O křesťanském učení* I 2, II 1 n., a j.). Také jeho závěr, že nás znaky-slova nemohou doopravdy poučiti, má svou obdobu v řeckém myšlení: ve svém *Kratylu* dospívá Platon k podobnému závěru, že máme poznávat věci skrze ně samy, a ne skrze jejich jména (439 A n.), a zároveň naznačuje, že pravé poznání je poznání idejí — to jest ovšem poznání rozumové. Avšak Augustin se tu neopírá o Platona (jeho *Kratyla* jistě neznal) a k svému závěru přichází vlastní cestou, teorií znaků; platonským myslitelem je ovšem i v tomto spise i ve všech jiných dílech filosofických.

K Platonovi se hlásí i dialogický tvar „Učitele“. Je to přímý dialog (rozhovor se předvádí, nevypráví se o něm), nelíčí se ani prostředí hovoru, ani povahy rozmlouvajících osob a vše je soustředěno na řešení otázky. Podobný ráz mají i jiné dialogy Augustinovy, vzniklé po jeho křtu (r. 387; *O velikosti duše*, *O hudbě*, *O svobodné vůli*) a liší se tím zcela od dřívějších spisů, napsaných v Cassiciacu nedlouho před křtem, v nichž se vedle filosofa uplatňoval též umělý spisovatel. Podobným vývojem od umělých, dramatických dialogů k dialogům nedramatickým, přísně věcným, prošel též Platon, arci mnohem povlovněji.

V „Učíteli“ rozmlouvá Augustin se svým synem Adeodatem („Bohem daný“, „Bohdan“). Zplodil ho, jak píše (*Vyznání*, IX 14), ve hříchu, ve svazku s jakousi Kartagiňankou, kterou v Itálii opustil. V době dialogu bylo jeho synovi 16 let a brzy potom zemřel. Byl podivuhodně nadaný, „jeho nadání ve mně budilo hrůzu,“ pravil o něm sv. Augustin, když se ve *Vyznáních* dovolává Boha za svědka, že vše, co mu vkládá v „Učíteli“ do úst, byly vskutku jeho myšlenky. Přesto je jisto, že dialog není zcela věrným obrazem Augustinova rozhovoru se synem; je příliš promyšlen, není v něm jediného zbytečného slova.

Tato naprostá soustředěnost, přesně logické dokazování, množství svérázných pozorování o jazyce, jakož i strhující hluboký závěr činí z dialogu jeden z nejzajímavějších spisů Augustinových, důstojný protějšek k dvěma starším filosofím řeči, Platonovu *Kratylu* a Aristotelově *Hermeneutice*. Přesto neměl „Učitel“ valného ohlasu: jeho podrobná nauka o znaku nezajímala bohoslovce a ani filosofové ji nedovedli oceniti. Sv. Tomáš Aquinský se v pojednání „O pravdě“ (*Quaestiones disputatae*, O pravdě XI, 1) vyrovnával se závěrečnou myšlenkou Augustinovou, že jenom Kristus je učitelem, ale v svých výkladech o řeči vycházel z Aristotela, ne z Augustina. Nenavazovali naň ani jiní scholastičtí filosofové, ani četní noví filosofové, pojednávající o znaku (Marty, Husserl, Martinak, Tönnies, Cassirer, Bühler a j.), ač se mu mnozí nejednou blížili. Tím zajímavější je, že „Učitele“ užíval patrně Komenský (sr. *De mag.* 33 n. a Komenského *Triertium* 8, 4), jenž také přemýšlel mnoho o znaku (*Methodus linguarum novissima*, 1648 neb 1649, 2 a j.). Malý zájem o Augustinův spis se projevuje i tím, že nebývá překládán do nových jazyků — v nové době jej přeložil jen F. J. Thonnard (1941) — a nebyl dosud kriticky vydán; proto jsme ve svém překladě musili užítí vydání maurinského (Migne, *Patr. lat.* 32, 1193 n.).

O UČITELI

Augustinus. Co myslíš, že chceme způsobiti, když mluvíme?

Adeodatus. Pokud mi nyní připadá na mysl, chceme buď učiti jiné, nebo učiti sebe.

Aug. Jedno z toho vidím a souhlasím s tím, neboť je zřejmo, že chceme mluvením učiti jiné; avšak jakým způsobem chceme učiti sebe?

Ad. Jakým pak myslíš jiným, než když se tážeme?

Aug. Ani tehdy, myslím, nechceme nic jiného než učiti. Neboť se tě ptám, zda se tážeš pro jinou příčinu, než abys toho, koho se tážeš, poučil o tom, čeho si žádáš.

Ad. Máš pravdu.

Aug. Již tedy vidíš, že, mluvíme-li, neusilujeme o nic jiného, než abychom učili.

Ad. Nevidím to tak zcela, neboť, není-li mluvení ničím jiným než pronášením slov, pozorují, že to děláme, i když zpíváme. A zpíváme často samotni, aniž je kdo při tom, kdo by se učil. Nemyslím tedy, že bychom tu chtěli něčemu učiti.

Aug. Avšak já mám za to, že jest jakýsi druh poučování připomínáním, druh jistě důležitý, jak se samo ukáže v tomto našem rozhovoru. Ale nesoudíš-li, že se učíme, když se rozpomínáme, a že učí ten, kdo připomíná,¹ nebráním ti a zjišťuji zatím dvě příčiny mluvení; buď abychom učili, nebo abychom připomínali, ať jiným, ať sobě samým; toto činíme také, zpíváme-li. Či se ti nezdá?

Ad. Ne zcela, neboť se stává velmi zřídka, že bych zpíval, abych si něco připomněl, ale zpívám jen pro své potěšení.

Aug. Vidím, co myslíš. Ale nepozoruješ, že to, co tě těší ve zpěvu, jest jakési měnění hlasu? A poněvadž to může být přidáno k slovům i od nich odňato, je něco jiného mluvití něco jiného zpívání. Vždyť se „zpívá“ i na píšťalu a na kitharu,² i ptáci zpívají a my mnohdy beze slov vydáváme jakýsi hudební zvuk, který lze nazvati zpěvem, ne však mluvou. Či proti tomu něco namítáš?

Ad. Zcela nic.

Aug. Uznáváš tedy, že byla mluva vytvořena jen pro poučování nebo pro připomínání?

---

¹ Naráží se na platonské učení o rozpomínání (*anamnesis*).

² Slovesa *cantare* se užívalo v latině i o zpěvu i o hře na hudební nástroje.

Ad. Uznával bych to, kdyby mě neuvádělo v pochybnost, že při modlitbě jistě mluvíme, a přece se nesluší věřit, že bychom Boha o něčem poučovali nebo mu něco připomínali.

Aug. Nevíš asi, že nám bylo jen proto uloženo, abychom se modlili v uzavřených pokojících³ — tímto jménem se označuje nitro mysli —, protože Bůh, aby nám vyplnil naši prosbu, nepotřebuje připomínání nebo poučování naší mluvou. Neboť kdo mluví, dává článkovaným zvukem vnější znamení své vůle, avšak Boha je nutno hledati a prositi v samém skrytu rozumové duše,⁴ což se nazývá „vnitřní člověk“; neboť to chtěl Bůh, aby byl jeho chrám. Což jsi nečetl u apoštola: „Zdaliž nevíte, že chrám Boží jste a duch Boží ve vás přebývá?“⁵ a „Ve vnitřním člověku bydlí Kristus“⁶ a nevyšiml sis u proroka: „Mluvte v srdcích svých a kormuťte se na svých ložích; obětujte oběť spravedlnosti a doufejte v Hospodina?“⁷ Kde myslíš, že se obětuje oběť spravedlnosti, ne-li v chrámu mysli a na ložích srdce? Kde se však má obětovati, tam se má též modliti. Proto při modlitbě není třeba mluvy, tj. hlasitých slov, leda snad, jako to dělají kněží, k projevení své mysli, aby to slyšel ne Bůh, ale lidé, a aby se jakýmsi souhlasem skrze připomínání povznášeli k Bohu. Či ty soudíš jinak?

Ad. Zcela s tím souhlasím.

Aug. Nepůsobí ti tedy rozpaky, že nejvyšší učitel, když učil své učedníky modlitbě, učil je nějakým slovům?⁸ Přitom nečinil patrně nic jiného, než učil, jak se má při modlitbě mluvíti.

Ad. Nepůsobí mi to pražádné rozpaky, neboť je neučil slovům, nýbrž je učil samým věcem skrze slova, kterými by si sami připomínali, ke komu a zač by se měli modliti, když by se modlili v nitru mysli, jak bylo řečeno.

Aug. Správně to chápeš a zároveň asi rozumíš, tvrdil-li by kdo, že nevydáváme sice žádný zvuk, a přece tím, že myslíme sama slova, mluvíme uvnitř ve svém duchu. Podobně neděláme mluvou nic jiného než připomínáme, ježto paměť, v níž slova tkvějí, obnovujíc je, přivádí do mysli samy věci, jejichž znakem jsou slova.

Ad. Chápu to a sleduji.

Aug. Shodujeme se tedy v tom, že slova jsou znaky.

Ad. Ano.

---

³ *Mat.* 6, 6.

⁴ Augustin lišil duši (*anima*) jako životní princip, který mají též zvířata, a rozumovou duši, vlastní člověku.

⁵ Pavel, 1 *Kor.* 3, 16 (kralický překlad).

⁶ Podle Pavla *Efes.* 3, 16 n.

⁷ *Žalm* 4, 5 n.

⁸ *Mat.* 6, 9 n. (Otčenáš).

Aug. Zdaž znak, neoznačuje-li něco, může být znakem?

Ad. Nemůže.

Aug. Kolik slov je v tomto verši:

*Jestliže nic z tak velkého města se zachovat nemá?*⁹

Ad. Devět.

Aug. Devět je zde tedy znaků.

Ad. Tak jest.

Aug. Domnívám se, že tomu verši rozumíš.

Ad. Myslím.

Aug. Pověz mi, co značí jednotlivá slova!

Ad. Vidím sice, co znamená „jestliže“, nenalézám však žádné jiné slovo, kterým bych to uměl vyložit.

Aug. Nalézáš aspoň, kde je to, co se označuje oním slovem?

Ad. Zdá se mi, že „jestliže“ označuje pochybování, a kde je pochybování, ne-li v mysli?

Aug. Zatím to přijímám; probírej ostatní!

Ad. „Nic“ co jiného označuje než to, co není?

Aug. Máš snad pravdu, ale od souhlasu mě zdržuje, že jsi dříve připustil, že není znakem, leč co něco označuje; avšak, co není, nikterak nemůže něčím býti. Proto druhé slovo v tomto verši není znakem, ježto nic neoznačuje, a neprávem jsme se sjednotili, že všechna slova jsou znaky, čili že každý znak něco označuje.

Ad. Příliš na mne doléháš, ale nemáme-li, co bychom označovali, tu zcela pošetile pronášíme nějaké slovo. Avšak ty, mluvě nyní se mnou, nevydáváš, jak věřím, žádný zvuk marně, nýbrž vším tím, co vychází z tvých úst, mi dáváš znamení, abych něčemu rozuměl. Proto bys neměl v řeči onu slabiku pronášeti, neoznačuješ-li jí něco. Jestliže však vidíš, že se jí něco nutného vyslovuje a že jsme poučováni nebo upomínáni, když nám zní v sluch, pak jistě také vidíš, co chci říci, ale nedovedu vysvětliti.

---

⁹ Vergilius, *Aeneis* II 659 (o Troji, vyvrácené Řeky).

Aug. Co tedy učiníme? Zdaž neřekneme, že se tímto slovem označuje ne tak věc sama, která není, jako spíše jakýsi stav ducha, kdy on nevidí věc, a přece zjišťuje, že ta věc není, nebo myslí, že to zjistil?

Ad. Právě to je asi to, co jsem se snažil vysvětliti.

Aug. Postupme tedy odtud, ať se to má jakkoliv, aby se nám nepříhodila nejpodivnější věc!

Ad. Jaká pak?

Aug. Jestliže nás *nic* nezdržuje,¹⁰ a přece meškáme.

Ad. Je to věru směšné, a přece vidím, že se to může nějak státi, ba jasně vidím, že se to stalo.

Aug. Dá-li Bůh, porozumíme jasněji na svém místě tomuto druhu rozporu.¹¹ Nyní se vrať k onomu verši a snaž se podle možnosti vyložit, co znamenají ostatní jeho slova!

Ad. Třetí slovo je předložka „z“; místo ní lze, tuším, říci „s“.¹²

Aug. Nejde mi o to, abys místo jednoho slova, zcela známého, řekl jiné, stejně známé, které by znamenalo totéž, znamená-li vskutku totéž; zatím však připusťme, že je tomu tak. Kdyby byl básník řekl ne „z tak velkého města“, nýbrž „s tak velkého města“ a já bych se tě otázel, co znamená „s“, jistě bys řekl „z“, protože jsou to dvě slova, tj. znaky, označující, jak myslíš, jednu věc. Já však hledám právě to nějaké jedno, co je označováno těmito dvěma znaky.

Ad. Mně se zdá, že „z“ označuje jakési odlučování od věci, v níž bylo něco, o čem se praví, že je z oné věci, ať ona věc netrvá (jako v tom verši, ač město netrvalo, mohli z něho zbyti někteří Trojané), ať trvá (jako říkáme, že z města Říma jsou v Africe obchodníci).

Aug. I když připustím, že je tomu tak, a nevypočítávám, jak mnohé snad lze nalézt mimo toto tvé vymezení, přece jistě snadno pozoruješ, že jsi vyložil slova slovy, tj. znaky pomocí znaků, a to nejznámější pomocí nejznámějších, avšak já bych chtěl, abys mi ukázal, můžeš-li, čeho jsou to znaky.

Ad. Divím se, že nevíš nebo spíše děláš, jako bys nevěděl, že má odpověď nemůže rozhodně splnit to, čeho si přeješ; vždyť hovoříme a nemůžeme tedy odpovídati leč slovy. Ty se však ptáš na věci, které, ať jsou čímkoli, jistě nejsou slovy, a také ty se mě na ně tážeš slovy. Napřed se tedy ty taž beze slov, abych já pak tímto způsobem odpovídal!

---

¹⁰ V latině je jen jedna zápornka; podobný žert je již v Homérově *Odyssei* IX 408 n.

¹¹ Augustin se k tomu již nevrací.

¹² V latině lze v onom verši vskutku položit *de* (s) místo *ex* (z) ; v češtině to v tomto případě možno není.

Aug. Jsi v právu, přiznávám. Ale kdybych se tě zeptal, co znamenají tyto dvě slabiky, řeknu-li „stěna“, zdaž bys nemohl ukázat prstem, takže bych viděl přímo samu věc, jejímž znakem je toto dvojslabičné slovo? Přitom bys jen ukazoval, ale nemluvil žádná slova.

Ad. Uznávám, že je to možné jenom u jmen, označujících těla, a jen tehdy, jsou-li tato těla přítomna.

Aug. Zdaž nazýváme barvu tělem, a ne spíše nějakou vlastností těla?

Ad. Tak jest.

Aug. Proč tedy lze ukázati prstem i barvu? Či přidáváš k tělům též tělesné vlastnosti, takže i o těchto možno učiti beze slov, pokud jsou přítomny?

Ad. Když jsem říkal „těla“, chtěl jsem, aby se rozumělo vše tělesné, tj. vše, co se vnímá u těl.

Aug. Uvažuj přece, nemusíš-li také z toho něco vyjmouti!

Ad. Dobře mi připomínáš, neboť jsem měl říci ne „vše tělesné“, nýbrž „vše viditelné“. Přiznávám totiž, že zvuk, vůni, chuť, tíhu, teplotu i jiné věci, vztahující se k ostatním smyslům, nelze prstem ukázati, ač nemohou být vnímány bez těl, a jsou proto tělesné vlastnosti.

Aug. Neviděl jsi nikdy, jak lidé jako by rozmlouvali s hluchými pomocí posunků a sami hluší stejně posunkem se táží nebo odpovídají nebo poučují nebo označují buď vše, co chtějí, nebo jistě velmi mnoho věcí? Přitom se rozhodně ukazují beze slov nejen viditelné věci, nýbrž i zvuky, vůně a jiné podobné věci. Vždyť i herci ukazují a vykládají na divadle často celé báje beze slov, tancem.¹³

Ad. Nemám nic, co bych namítal, leda to, že nejen já, ale ani sám tančící herec by nemohl ukázati beze slov, co znamená ono „z“.

Aug. Snad máš pravdu, ale představme si, že by to mohl; nepochybuješ, tuším, ať bude jakýkoliv pohyb těla, kterým se vynasnaží mi ukázati věc, označenou tímto slovem, že to nebude sama věc, nýbrž znak. Pročež také on naznačí, ne sice slovo slovem, ale přece znak znakem, takže i toto jednoslabičné slovo „z“ i onen pohyb označují jednu nějakou věc, kterou bych chtěl mít ukázanu bez označování.

Ad. Jak je možné, co hledáš, prosím tě?

Aug. Tak, jako mohla být ukázána stěna.

---

¹³ Myslí se na pantomimy, oblíbené v císařské době.

Ad. Ani ta nemůže být ukázána beze znaku, jak nás poučilo dokazování. Neboť natažení prstu není přece stěnou, nýbrž se dává znamení, jehož pomocí lze vidět stěnu. Nevidím tudíž nic, co by se mohlo ukázat bez znaků.

Aug. Cožpak, kdybych se tě otázel, co je to chodit, a ty bys vstal a dělal to? Zda bys tu neužil k mému poučení spíše věci samé než slov nebo nějakých jiných znaků?

Ad. Přiznávám, že je tomu tak, a stydím se, že jsem neviděl věc tak zřejmou. A přicházejí mi již na mysl tisíce věcí, které lze ukázati samy o sobě, ne prostřednictvím znaků, jako jísti, pít, seděti, státi, křičeti a jiné nesčetné.

Aug. Nuže pověz mi nyní, kdybych vůbec neznal význam toho slova a zeptal se tebe, chodícího, co je to choditi, jak bys mě poučil?

Ad. Dělal bych totéž o něco rychleji, abys byl po své otázce upozorněn čímsi novým, a přece by se nedělo nic jiného než to, co by mělo být ukázáno.

Aug. Nevíš, že je něco jiného chodit a jiného spěchat? Neboť ten, kdo chodí, ještě nespěchá a ten, kdo spěchá, ještě nechodí; vždyť mluvíme o spěchu i při psaní, při čtení a při jiných nesčíslných věcech. Proto kdybys to, cos dělal, dělal rychleji po mé otázce, soudil bych, že chodit není nic jiného než spěchat — to jsi totiž přidal nového — a proto bych se mýlil.

Ad. Uznávám, že nemůžeme ukázati beze znaku, jsme-li na něco tázáni, právě když to děláme; neboť nepřipojíme-li nic, bude se tazatel domnívat, že to nechceme ukázat a že, pohrdnuvše jím, pokračujeme v tom, co jsme dělali. Avšak táže-li se na něco, co můžeme dělati, a netáže se na to tehdy, když to děláme, pak můžeme po jeho otázce děláním toho — tedy spíše samou věcí nežli znakem — ukázat, nač se táže. Ledaže by se mne, právě mluvícího, zeptal, co je to mluvíti; neboť cokoliv řeknu, abych ho poučil, vždy musím mluvíti. Tak, pokračuje v řeči, ho poučím, až mu objasním, co chce; přitom se nevzdám od té věci, kterou chtěl mít ukázanu, a mimo ji samou nebudu hledat znaků, kterými bych ji ukázal.

Aug. Velmi bystře mluvíš. Proto uvaž, zda se již srovnáváme v tom, že lze beze znaků ukázat buď to, co neděláme, když jsme tázáni, a přece to můžeme ihned udělati, anebo znaky; které právě děláme!¹⁴ Neboť mluvíme-li, děláme znaky, z čehož je odvozeno slovo „značiti“.

Ad. Srovnáváme se.

---

¹⁴ Mezi *signa* a *forte agimus* třeba asi vložit *guae*.

Aug. Jestliže se tedy někdo táže na nějaké znaky, je možno ukázati znak znakem; jestliže se však táže na věci, které nejsou znaky, tu jest možno je ukázati buď jejich děláním po jeho otázce, mohou-li se ovšem dělat, anebo dáváním znaků, jimiž by mohly být poznávány.

Ad. Tak jest.

Aug. V tomto trojčlenném dělení uvažujme, souhlasíš-li, napřed o tom, že je znakem ukazován znak! Jsou pouze slova znakem?

Ad. Ne.

Aug. Zdá se mi tedy, že mluvíce buď označujeme slovy sama slova,¹⁵ nebo jiné znaky, jako říkáme-li „posunek“ nebo „písmeno“ (neboť, co se označuje těmito dvěma slovy, jsou zase znaky), nebo něco jiného, co není znakem, jako řekneme-li „kámen“; toto slovo je totiž znakem, neboť něco značí, ale to, co značí, není zase znakem. Leč tento druh, tj. označuje-li se slovy to, co není znakem, se nevztahuje k té části, kterou jsme si předsevzali probírat. Neboť jsme počali uvažovati o tom, že jsou znaky ukazovány pomocí znaků, a přitom jsme shledali dvě části: pomocí znaků učíme nebo připomínáme buď stejné, nebo jiné znaky. Či se ti tak nezdá?

Ad. Je to jasné.

Aug. Pověz mi tedy, ke kterému smyslu se vztahují ty znaky, jež jsou slova!

Ad. K sluchu.

Aug. Což posunky?

Ad. Ke zraku.

Aug. Cožpak, když nalézáme napsaná slova? Jsou to slova, či je správněji chápeme jako znaky slov? Takže by slovo bylo to, co se pronáší článkovaným hlasem s nějakým významem, hlas však nemůže být vnímán jiným smyslem nežli sluchem. Proto, když se slovo píše, vzniká znak pro oči, aby jím přišlo do mysli to, co se vztahuje k uším.

Ad. Zcela souhlasím.

Aug. Také s tím snad souhlasíš, že, řekneme-li „jméno“,¹⁶ něco tím označujeme.

Ad. Pravda.

Aug. Co tedy tím označujeme?

Ad. To, jak se vše nazývá, buď Romulus, Řím, ctnost, řeka a nesččetně jiného.

Aug. Neoznačují tato čtyři jména žádné věci?

---

¹⁵ Myslí se tu na „jméno“, „spojka“.

¹⁶ Jménem se rozumí tuto i dále podstatné jméno.

Ad. Jistě označují některé.

Aug. Není žádný rozdíl mezi těmi jmény a věcmi, které označují?

Ad. Jistě preveliký.

Aug. Chtěl bych od tebe slyšet, jaký.

Ad. Především to, že toto jsou znaky, ono nejsou.

Aug. Chceš nazývat označitelným to, co může být označeno znakem, a není znakem — podobně nazýváme viditelným, co lze vidět —, abychom mohli dále o tom pohodlněji rozmlouvat?

Ad. Zajisté chci.

Aug. Jakkak, ony čtyři znaky, jež jsi před chvílí vyslovil, nejsou označovány žádným jiným znakem?

Ad. Divím se, myslíš-li, že jsem již zapomněl na naše zjištění, že to, co je psáno, je znakem toho znaku, jenž je vysloven.

Aug. Pověz, jaký je mezi nimi rozdíl!

Ad. Že ono je viditelné, toto slyšitelné; neboť proč bys nepřipustil i toto jméno, jestliže jsme připustili „označitelné“?

Aug. Docela připouštím a vítám to. Avšak znova se táži, zda nemohou být označeny ony čtyři znaky žádným jiným slyšitelným znakem, jako sis vzpomněl na viditelné.

Ad. I na to si vzpomínám; bylo to nedávno řečeno. Neboť jsem odpověděl, že jméno něco označuje, a tomuto významu jsem podřídil ony čtyři znaky. Poznávám pak, že i „jméno“ i ony znaky, jsou-li pronášeny hlasem, jsou slyšitelné.

Aug. Jaký je tedy rozdíl mezi slyšitelným znakem [audibile signum] a slyšitelnými označeními [audubilia significata], jež jsou zase znaky?

Ad. Mezi výrazem „jméno“ a oněmi čtyřmi znaky, které jsme podřídili jeho významu, spatřuji ten rozdíl, že jméno je slyšitelným znakem slyšitelných znaků a ony čtyři jsou sice slyšitelné znaky, avšak ne znaků, nýbrž věcí jednak viditelných, jako je Romulus, Řím a řeka, jednak pomyslných, jako je ctnost.

Aug. Přijímám to a schvaluji. Ale víš, že vše, co se pronáší článkovaným hlasem s nějakým významem, se nazývá slovem?

Ad. Víím.

Aug. Je tedy i „jméno“ slovem, ježto vidíme, že je pronášeno článkovaným hlasem s nějakým významem. A říkáme-li, že výmluvný člověk užívá dobrých slov, pak užívá ovšem i jmen, a když u Terentia pravil otrok starému pánu: „*Mluv dobrá slova, prosím*“,¹⁷ mínil i mnoho jmen.

Ad. Souhlasím.

Aug. Uznáváš tedy, že těmi dvěma slabikami, jež pronášíme, říkáme-li „slovo“, je označováno též „jméno“, a že je tedy slovo znakem jména.

Ad. Uznávám.

Aug. Chtěl bych, abys mi také odpověděl na toto. Slovo je znakem jména, jméno je znakem řeky a řeka je znakem věci, kterou lze již viděti. Nuže, jako jsi vytkl rozdíl mezi touto věcí a „řekou“, tj. jejím znakem, a mezi tímto znakem a „jménem“, jež je znakem tohoto znaku, jaký myslíš, že je rozdíl mezi znakem jména, což, jak jsme poznali, je slovo, a samým jménem, jehož je slovo znakem?

Ad. Myslím, že ten rozdíl: to, co je označováno „jménem“, je označováno též „slovem“ — vždyť jako je „jméno“ slovem, tak je i „řeka“ slovem, — avšak co je označováno „slovem“, není vše označováno též jménem. Neboť i ono „jestliže“, jež stojí na počátku verše tebou uvedeného, i toto „z“, o němž již dlouho jednáme, až jsme sem došli, vedeni jsouce rozumem, jsou slova, ne však jména a takového lze mnoho nalézt. Ježto jsou tedy všechna jména slovy, avšak ne všechna slova jmény, je, myslím, jasné, jaký je rozdíl mezi slovem a jménem, tj. mezi znakem toho znaku, který neznáčí jiné znaky (tj. jméno), a znakem toho znaku, který značí ještě jiné znaky (tj. slovo).

Aug. Uznáváš, že každý kůň je živočichem, avšak ne každý živočich koněm?

Ad. Kdo by o tom pochyboval?

Aug. Mezi jménem a slovem je tedy takový rozdíl jako mezi koněm a živočichem. Ledaže tě snad zdržuje od souhlasu, že mluvíváme o slově i v jiném významu: pak označuje to, co se časuje, jako „píši“, „psal jsem“, „čtu“, „četl jsem“;¹⁸ to nejsou arci jména.

Ad. Věřu jsi řekl, co mě uvádělo v pochybnost.

Aug. Necht' tě to neznepokojuje! Neboť v obecném smyslu nazýváme znakem vše, co něco značí, a zde jsme shledali též slova; mluvíme však také o vojenských znacích, které se jmenují „znaky“ ve zvláštním slova smyslu, a tam slova nepatří. Přesto, kdybych ti řekl: jako je každý

---

¹⁷ *Dívka z Andru*, v. 204.

¹⁸ Latinské verbum značí „slovo“ i „sloveso“, což jsou původně také stejná slova.

kůň živočichem, ne však každý živočich koněm, tak je každé slovo znakem, ne však každý znak slovem, nikterak bys asi o tom nepochyboval.

Ad. Chápu již a zcela souhlasím, že je takový rozdíl mezi slovem v obecném významu a jménem jako mezi živočichem a koněm.

Aug. Víš-li také, že, řekneme-li „živočich“, jest něco jiného toto trojslabičné jméno, jež bylo proneseno hlasem, a něco jiného to, co je jím označeno?

Ad. Již dříve jsem to přiznal o všech znacích a věcech označitelných.

Aug. Zdá se ti, že všechny znaky označují něco jiného, než jsou, jako toto trojslabičné slovo „živočich“ nikterak neoznačuje totéž, co je samo?

Ad. Ne, neboť řekneme-li „znak, označuje nejen ostatní znaky, ať jsou kterékoliv, ale také sám sebe; je totiž slovem a všechna slova jsou zajisté znaky.

Aug. Jakkpak, neděje se něco takového v dvojslabičném slově „slovo“? Jestliže se totiž tímto dvojslabičným slovem označuje vše, co se pronáší článkovaným hlasem s nějakým významem, pak také samo náleží k tomuto druhu.

Ad. Tak jest.

Aug. Což, není to podobné se jménem? Neboť „jméno“ označuje jména všeho druhu a samo jest jménem středního rodu. Či kdybich se tě tázal, jakou částí řeči je „jméno“, mohl bys mi odpověděti správně jinak, než že jest jménem?

Ad. Máš pravdu.

Aug. Jsou tedy znaky, které mimo jiné věci, jež označují, označují též sebe?

Ad. Jsou.

Aug. Zdá se ti takovým znakem i tento dvojslabičný znak „spojka“?

Ad. Nikterak, neboť, co „spojka“ označuje, nejsou jména; toto slovo je však jménem.

Aug. Dobře jsi dával pozor. Nyní uvažuj o tom, zda jsou znaky, které by se navzájem označovaly, takže by tento byl označován oním a onen tímto! Nemají se tak k sobě dvojslabičné slovo „spojka“ a to, co jest jím označováno, jako „jestliže“, „nebo“, „neb“, „neboť“, „ledaže“, „tedy“, „proto“ a pod., neboť tato slova jsou označována oním jediným slovem (spojka), avšak žádným z nich není označováno ono dvojslabičné slovo.

Ad. Vidím a přál bych si poznati, které jsou to znaky vzájemně se označující.

Aug. Nevíš tedy, že řekneme-li „jméno“ a „slovo“, říkáme dvě slova?

Ad. Vím.

Aug. Jakpak, nevíš, že řekneme-li „jméno“ a „slovo“, říkáme dvě jména?

Ad. Také to vím.

Aug. Víš tedy, že jest jméno tak označováno slovem jako slovo jménem.

Ad. Souhlasím.

Aug. Můžeš říci, čím se od sebe liší, nehledě k tomu, že se různě píší a znějí?

Ad. Snad mohu, neboť vidím, že to je to, co jsem řekl před chvílí. Řekneme-li „slovo“, označujeme tím vše, co se pronáší článkovaným hlasem s nějakým významem. Proto každé jméno, i když řekneme samo „jméno“, je slovem, avšak není každé slovo jménem, třeba, řekneme-li „slovo“, je to jméno.

Aug. Cožpak, kdyby ti někdo tvrdil a dokázal, že tak, jako je každé jméno slovem, je každé slovo jménem? Budeš pak moci nalézt, čím se liší kromě rozdílného zvuku v hláskách?

Ad. Nebudu moci a myslím, že pak není mezi nimi vůbec rozdílu.

Aug. Cožpak, jestliže vše, co se pronáší článkovaným hlasem s nějakým významem, jsou i slova i jména, avšak z jiné příčiny jsou to slova a z jiné jména? Nebude pak žádného rozdílu mezi jménem a slovem?

Ad. Nechápu, jak to je.

Aug. Aspoň to chápeš, že vše barevné je viditelné a vše viditelné zase barevné, ačkoliv mají tato dvě slova odlišný a odchylný význam.

Ad. To chápu.

Aug. Cožpak, je-li tedy i každé slovo jménem a každé jméno slovem, ačkoli mají tato dvě jména nebo dvě slova, tj. jméno a slovo, odchylný význam?

Ad. Vidím již, že se to může státi, ale čekám, abys ukázal, jak se to stává.

Aug. Pozoruješ, jak myslím, že vše, co vyráží článkovaným hlasem s nějakým významem, jednak udeří v sluch, aby mohlo být vnímáno, jednak je svěřováno paměti, aby mohlo být poznáváno.

Ad. Pozoruji.

Aug. Dějí se tedy dvě věci, když pronášíme něco takovým hlasem.

Ad. Ano.

Aug. Cožpak, jestliže podle jedné z oněch dvou věcí jsou nazvána slova a podle druhé jména? Slova totiž podle udeření, jména pak podle poznávání,¹⁹ takže první dostala název od sluchu, druhá pak od mysli?

Ad. Uznám to, až ukážeš, jak bychom mohli správně nazývat všechna slova jmény.

Aug. Je to snadné, neboť jsi asi slyšel a pamatuješ si, že se nazývá zájmenem to, co platí za samé jméno, avšak označuje věc méně plným významem než jméno. Neboť takové vymezení je tuším v oné knize, již jsi vrátil svému učiteli gramatiky: „Zájmeno jest část řeči, jež, jsouc položena místo jména, značí totéž, byť méně plně“.²⁰

Ad. Vzpomínám si a schvaluji to.

Aug. Vidíš tedy, že podle tohoto vymezení slouží zájmena jenom jménům a kladou se jenom místo nich; tak když říkáme tento muž, „sám král“, „táž žena“, „toto zlato“, „ono stříbro“, pak „tento“, „sám“, „táž“, „toto“, „ono“ jsou zájmena; „muž“, „král“, „žena“, „zlato“, „stříbro“ jsou jména, jimiž jsou věci označeny plněji než oněmi zájmeny.

Ad. Vidím a souhlasím.

Aug. Vypočti mi nyní tedy několik málo spojek, ať jakýchkoliv!

Ad. „A“, „i“, „avšak“, „též“.

Aug. Tyto všechny, jež jsi uvedl, nezdají se ti být jmény?

Ad. Rozhodně ne.

Aug. Zdá se ti aspoň, že jsem správně mluvil, když jsem říkal: „Tyto všechny, jež jsi uvedl“?

Ad. Zcela správně, a již chápu, jak podivuhodně jsi ukázal, že jsem vyslovil jména, neboť jinak by se nebylo mohlo o nich správně říci „tyto všechny“. Ale ještě se obávám, že ses mi zdál proto správně mluvit, ježto uznávám, že ony čtyři spojky jsou také slova, takže se mohlo o nich říci správně „tyto všechny“, jelikož se správně říká „tato všechna slova“. Otážeš-li se mě pak, jaká je to část řeči „slova“, neodpovím nic jiného nežli „jméno“. Proto je snad připojeno k tomuto jménu zájmeno a onen tvůj výrok byl tedy správný.

Aug. Mýlíš se, třebaš bystře usuzuješ, ale aby ses přestal mýlit, dávej ještě bystřeji pozor na to, co řeknu, budu-li ovšem s to říci, co bych chtěl. Neboť jednati slovy o slovech je tak spleť

---

¹⁹ *Verbum* (slovo) bývalo odvozováno od *verberare* (bít; nesprávně), *nomen* od *noscere* (znáti; správně).

²⁰ Tak vymezovali zájmeno Charisius (Gramm. lat. I 157, 24, Keil), Diomedes (t. 329, 2) a jiní římsí gramatikové (místo *plene*, plně, bývá v jejich rukopisech *paene*, téměř).

jako vplétati prsty do prstů a vzájemně je třít: tu se ztěžka rozezná — vyjímaje toho, kdo to sám dělá —, které prsty svědí, a které pomáhají svědicím.

Ad. Hle, jsem celou myslí přítomen, neboť toto tvé přirovnání mě velmi napíná.

Aug. Slova záleží jistě ve zvuku a v hláskách.

Ad. Tak jest.

Aug. Užijme tedy především toho svědectví, které je nám nejdražší! Právě-li apoštol Pavel: „Nebylo v Kristu *jest* a *není*, ale bylo v něm *jest*“,²¹ nesmíme se, tuším, domnívat, že byly v Kristu ony čtyři hlásky, jež vyslovujeme, říkáme-li „*jest*“, nýbrž spíše to, co se označuje oněmi čtyřmi hláskami.

Ad. Máš pravdu.

Aug. Chápeš tedy, že ten, kdo praví: „Bylo v něm *jest*“, neřekl nic jiného než: „*Jest* se nazývá to, co v něm bylo“. Stejně, kdyby byl řekl: „Byla v něm ctnost“, jistě by se uznávalo, že neřekl nic jiného než: „Ctnost se nazývá to, co v něm bylo“, abychom nemyslili, že v něm byla ona slabika, kterou vyslovujeme, říkáme-li „ctnost“, a ne to, co se onou slabikou označuje.

Ad. Chápu to a sleduji.

Aug. Nechápeš také to, že není rozdílu, řekne-li kdo: „Ctnost se nazývá“, či: „Ctnost se jmenuje“?

Ad. Je to jasné.

Aug. Je tedy také jasné, že není rozdílu, řekne-li kdo: „*Jest* se nazývá“, či: „*Jest* se jmenuje, co v něm bylo“.

Ad. Vidím, že ani tu není rozdílu.

Aug. Nevidíš také již, co ti chci ukázati?

Ad. Ještě ne, věru.

Aug. Nevidíš tedy, že jméno je to, jak se nějaká věc jmenuje?

Ad. Nad to rozhodně nevidím nic jistějšího.

Aug. Vidíš tedy, že „*jest*“ je jméno, jestliže to, co bylo v Kristovi, se jmenuje „*jest*“.

Ad. Nemohu to popřít.

Aug. Avšak kdybych se tě tázal, jaká je část řeči „*jest*“, řekl bys, tuším, ne jméno, nýbrž sloveso, ač nás rozum poučil, že je to také jméno.

Ad. Je to zcela tak, jak říkáš.

Aug. Pochybuješ ještě o tom, že také ostatní části řeči jsou stejně, jak jsme ukázali, jmény?

Ad. Nepochybují, vždyť přiznávám, že něco značí. Kdyby ses mě však tázal, jak se nazývají, tj. jmenují, jednotlivé věci, které ony části označují, pak nemohu odpovědět leč: ty části řeči, které sice nenazýváme jmény, ale přece, jak vidím, jsme přesvědčováni, abychom je tak nazývali.

Aug. Neznepokojuje tě, že by se mohl někdo vyskytnouti, kdo by zviklal tento náš důkaz tím, že se má apoštolovi přisuzovati autorita ne v slovech, nýbrž ve věcech a že tedy základ tohoto našeho přesvědčení není tak pevný, jak se domníváme, neboť je možné, že Pavel, ač velmi správně žil a učil, méně správně mluvil, když pravil: „Bylo v něm jest“, tím spíše, že sám doznává svou nezkušenost v řeči?²² Jak myslíš, že bychom měli takového člověka vyvrátit?

Ad. Nemám, co bych mu namítl, a prosím tě, abys našel někoho z těch, kterým se přisuzuje největší znalost slov, a abys spíše jeho autoritou dokázal, co si přeješ.

Aug. Méně vhodným se ti tedy zdá sám rozum, bez autorit, který dokazuje, že všechny části řeči něco označují, a proto nazývají; nazývají-li, tedy i jmenují, a jmenují-li, jmenují rozhodně jménem. To se pozná velmi snadno v rozmanitých jazycích. Neboť kdo by neviděl, že, tážeš-li se, jak jmenují Řekové to, co my jmenujeme „kdo?“, odpovídá se *tis*; jak Řekové jmenují to, co my jmenujeme „chci“, odpovídá se *theló*; jak Řekové jmenují to, co my jmenujeme „dobře“, odpovídá se *kalós*; jak Řekové jmenují to, co my jmenujeme „napsané“, odpovídá se to *grammenon*; jak Řekové jmenují to, co my jmenujeme „a“, odpovídá se *kai*; jak Řekové jmenují to, co my jmenujeme „od“, odpovídá se *apo*; jak Řekové jmenují to, co my jmenujeme „ach“, odpovídá se *oi*?²³ Kdo by neviděl, že při všech těch částech řeči, které jsem nyní vyčetl, správně mluví ten, kdo se tak táže? A to by nebylo možné, kdyby to nebyla jména. Můžeme-li tedy dokázat — nechavše stranou svědectví všech výmluvných —, že apoštol Pavel mluvil správně, nač je třeba někoho hledati, kdo by podepřel naše mínění?

Ale kdyby snad někdo pomalejší nebo dotěrnější ještě neustupoval a tvrdil, že vůbec neustoupí, leda těm svědkům, jimž se přisuzují obecným souhlasem zákony slov: co lze nalézt v latině znamenitějšího nad Cicerona? Nuže on ve svých nejslavnějších řečech, jež zvou verrinskými, předložku — nebo je-li to na onom místě příslovce — „před“ nazval jménem.²⁴ Avšak poněvadž je možné, že onomu místu dobře nerozumím a že je vykládám jindy jinak buď

---

²¹ 2 Kor. 1, 19.

²² 2 Kor. 11, 6.

²³ Jsou to příklady na všechny části řeči, rozlišované starověkými gramatiky, vyjma jméno.

²⁴ V II. řeči § 104 (ale Augustin tu spojuje nesprávně slova *nomen coram*).

já, nebo někdo jiný, je cosi, proti čemu nelze, tuším, nic namítnouti. Učí totiž nejlepší učitelé dialektiky, že se úplná věta, kterou lze tvrdit nebo popírat, skládá ze jména a slovesa²⁵ — tento druh nazývá kdesi též Tullius výpovědí²⁶ —, a když je sloveso v 3. osobě, říkají, že má být u něho 1. pád jména, a říkají to správně, protože, pozoruješ-li se mnou buď rčení „Člověk sedí“, „Kůň běží“, uznáváš snad, že to jsou dvě výpovědi.

Ad. Uznávám.

Aug. Vidíš, že je vždy v jedné výpovědi po jednom jméně: v jedné „člověk“, v druhé „kůň“, a po jednom slovese: v jedné „sedí“, v druhé „běží“?

Ad. Vidím.

Aug. Kdybych tedy řekl jen „sedí“ nebo jen „běží“, právem by ses mě tázal „kdo“ nebo „co“, abych odpověděl „člověk“ nebo „kůň“ nebo „živočich“ nebo cokoliv jiného, čím by mohlo jméno, přidané k slovesu, doplnit výpověď, tj. onu větu, kterou lze tvrdit nebo popírat.

Ad. Rozumím.

Aug. Dávej dále pozor a představ si, že něco déle pozorujeme a jsme nejisti, je-li to živočich či kámen či něco jiného, a že já tobě řeknu: „Protože to je člověk, je to živočich Neřekl bych to nerozvázně?“

Ad. Zcela nerozvázně, ale neřekl bys nerozvázně: „Jestliže je to člověk, je to živočich.“

Aug. Máš pravdu. V tvém výroku se mi tedy líbí „jestliže“ a líbí se i tobě, ale nám oběma se nelíbí v mém výroku „protože“.

Ad. Souhlasím.

Aug. Podívej se, zda tyto dvě věty jsou úplnými výpověďmi: Líbí se „jestliže“, Nelíbí se „protože“!

Ad. Rozhodně úplné.

Aug. Nuže mi pověz nyní, která jsou tam slovesa a která jména!

Ad. Vidím, že jsou tam slovesa „líbí se“ a „nelíbí se“, avšak která jiná jména než „jestliže“ a „protože“?

Aug. Je tedy dostatečně prokázáno, že tyto dvě spojky jsou také jména.

Ad. Jistě dostatečně.

Aug. Můžeš totéž sám ukázati u jiných částí řeči podle téhož pravidla?

---

²⁵ Učili tak již Platon a Aristoteles.

²⁶ V *Tuskulských hovorech* I 14 (pronuntiatum).

Ad. Mohu.

Aug. Jděme tedy dále! Pověz mi již, zda tak, jako jsme poznali, že všechna slova jsou jména a všechna jména slova, se ti zdá, že všechna jména jsou názvy [vocabulary] a všechny názvy jména!

Ad. Rozhodně nevidím, jaký je mezi nimi rozdíl mimo různý zvuk slabik.

Aug. Neodporuji tomu zatím, ač je někteří odlišují též významem; ale o jejich mínění není třeba nyní uvažovat. Avšak jistě již pozoruješ, že jsme došli k těm znakům, které se navzájem označují bez jakéhokoliv rozdílu mimo zvuk a které také označují samy sebe se všemi ostatními částmi řeči.

Ad. Nerozumím tomu.

Aug. Nerozumíš tedy, že je označováno i jméno názvem i název jménem, a to tak, že se kromě zvuku hlásek nijak neliší, pokud jde o jméno v širokém významu slova? Neboť mluvíváme též o jméně v úzkém významu: je to jedna z osmi částí řeči a neobsahuje ostatních sedm.

Ad. Rozumím.

Aug. Nuže to je to, co jsem řekl, že se název a jméno navzájem označují.

Ad. Chápu, ale táži se, proč jsi řekl: „Které také označují samy sebe s ostatními částmi řeči.“

Aug. Zdaž nás nepoučil dřívější důkaz, že všechny části řeči mohou být nazvány i jmény i názvy, tj. že mohou být označeny i jménem i názvem?

Ad. Tak jest.

Aug. Kdybych se tě optal, jak nazveš samo „jméno“, tj. tento zvuk vyjádřený dvěma slabikami, zdaž mi neodpovíš správně : nazvu je jménem?

Ad. Správně.

Aug. Zdaž tak označuje sebe ten znak, jež vyjadřujeme dvěma slabikami, řekneme-li „spojka“? Toto jméno zajisté nelze počítati mezi to, co označuje.²⁷

Ad. Správně tomu rozumím.

Aug. To je to, co bylo řečeno, že jméno označuje samo sebe s ostatními částmi řeči, které označuje. A to můžeš sám rozuměti též o názvu.

---

²⁷ T.j. slovo „spojka“ není spojkou.

Ad. Je to již snadné, přichází mi však nyní na mysl, že se o jméně mluví obecně i zvláště, avšak název se nepočítá k osmi částem řeči. Proto myslím, že se také tím od sebe liší jméno a název, nehledě k různému zvuku.

Aug. Cožpak, myslíš, že se „jméno“ a *onoma* něčím od sebe liší mimo zvuk, kterým se vůbec liší jazyk náš a řecký?

Ad. Myslím věru, že ničím jiným.

Aug. Došli jsme tedy k těm znakům, které označují samy sebe, jeden je navzájem označován druhým, cokoliv je označeno jedním, jest označeno i druhým, a neliší se od sebe ničím mimo zvuk. Tuto čtvrtou vlastnost jsme právě našli; dřívější tři se totiž rozumějí i o jméně a slovu.

Ad. Jistě jsme k nim došli.

Aug. Chtěl bych, abys přehlédl, co jsme již našli rozhovorem.

Ad. Učiním to, pokud mohu, neboť si především vzpomínám, že jsme nějaký čas pátrali, proč mluvíme. I shledalo se, že mluvíme, abychom učili nebo připomínali, ježto ani při otázce nechceme nic jiného, než aby se tázaný poučil o tom, co chceme slyšeti. Zpíváme-li, což činíme patrně pro své potěšení, jistě není podstatnou věcí mluva. Při modlitbě k Bohu, o němž nemůžeme mysliti, že bychom ho poučovali nebo upamatovali, mají slova ten význam, abychom buď sami sebe upomínali, anebo abychom jiné upomínali nebo poučovali. Když potom bylo dosti jisté, že slova nejsou nic jiného než znaky a že nemůže být znakem, co nic neoznačuje, uvedl jsi verš a já jsem se měl snažit ukázati, co značí jeho jednotlivá slova. Byl to tento verš:

Jestliže nic z tak velkého města se zachovat nemá.

Co značí jeho druhé slovo, ač zcela známé a jasné, jsme nemohli nalézt. A když se mi zdálo, že je neklademe v řeči nadarmo, ale že jím poučujeme o něčem posluchače, odpověděl jsi sice,²⁸ že se snad tím slovem označuje ten stav myslí, kdy ona zjišťuje nebo se domnívá, že zjistila, že není ta věc, kterou hledá, ale přece ses vyhnul žertem jakési hloubce otázky a odložil jsi její objasnění na jinou dobu — nemysli, že jsem zapomněl na tvůj dluh! Když jsem se pak snažil vyložití třetí slovo ve verši, doléhal jsi na mne, abych ukázal ne jiné slovo, které by mělo týž význam, nýbrž raději samu věc, kterou by slova označovala. A když jsem řekl, že to při hovoru není možné, přišli jsme k tomu, co se tazatelům ukazuje prstem. Měl jsem za to, že to

jsou všechny tělesné věci, ale shledali jsme, že jen viditelné. Pak jsme se nějak dostali k hluchým a k hercům. Ti označují posunkem bez hlasu nejen co lze vidět, nýbrž i mnoho jiného a téměř všechno, co mluvíme; avšak poznali jsme, že tyto posunky jsou znaky. Pak jsme znova začali zkoumat, jak bychom mohli ukázat bez pomoci znaků věci, které jsou znaky označovány, neboť jsme se přesvědčovali, že i ona stěna i barva i vše viditelné, co se ukazuje natažením prstu, ukazuje se nějakým znakem. Tu jsem tvrdil omylem, že nic takového nelze nalézt; konečně jsme se však dohodli, že lze ukázat beze znaku to, co právě neděláme, když jsme na to tázáni, ale co po otázce můžeme udělat. Avšak mluva sem nenáleží, neboť se dostatečně ukázalo, že i když mluvíme a jsme tázáni, co je mluva, můžeme ji ukázat skrze ni samu.

Tak jsme si připamatovali, že jsou ukazovány buď pomocí znaků znaky, nebo pomocí znaků jiné věci, které nejsou znaky, nebo bez pomoci znaků ty věci, které můžeme dělat po otázce, a z těch tří druhů jsme počali bedlivěji zkoumat a probírat první. Touto rozmluvou se objasnilo, že některé znaky nemohou být navzájem označeny těmi znaky, které samy označují, jako řekneme-li dvojslabičné slovo „spojka“. Jiné znaky mohou: tak řekneme-li „znak“, označujeme též slovo, a řekneme-li „slovo“, označujeme též znak, neboť znak a slovo jsou i dva znaky i dvě slova. Avšak v tom druhu, v němž se znaky vzájemně označují, některé, jak se ukázalo, neznamenaají stejně mnoho, některé znamenají stejně mnoho a některé dokonce totéž. Neboť, vyřkneme-li jednoslabičné slovo „znak“, označuje to úplně všechno, čím je cokoliv označováno, avšak řekneme-li „slovo“, není to znakem všech znaků, nýbrž pouze těch, které jsou pronášeny článkovaným hlasem. Odtud vysvítá toto: ač je slovo označováno znakem a znak slovem, tj. ony dvě slabiky touto a tato oněmi, přece znamená znak více než slovo, neboť ona jedna slabika označuje více než tyto dvě. Stejně mnoho však znamená v obecném významu slovo a v obecném významu jméno. Poučil nás totiž rozumový důkaz, že všechny části řeči jsou jmény, poněvadž lze k nim ke všem přidat zájmena, o všech lze říci, že něco jmenují, a každá z nich, přidá-li se sloveso, může vytvořit celou výpověď. Ale znamenají-li jméno a slovo stejně mnoho, jelikož všechna slova jsou také jména, neznamenaají přece totéž, neboť jsme prokázali dosti pravděpodobně, že se z jiné příčiny jmenuje „slovo“ a z jiné „jméno“. Prvé z nich (slovo) bylo totiž nalezeno, aby označovalo udeření v sluch, druhé (jméno), aby označovalo připomnění myslí. Lze to poznati i odtud, že mluvíce říkáme velmi správně: „Jaké jest jméno této věci?“ — chceme totiž svěřiti tu věc své paměti —, avšak neříkáme: „Jaké je slovo této věci?“ Ale co

---

²⁸ Slova *indicari respondisti* jsou neprávem oddělována středníkem.

označuje nejen stejně mnoho, nýbrž i zcela totéž a mezi čím není rozdílu mimo zvuk hlásek, jest, jak jsme shledali, „jméno“ a *onoma*. Arci to jsem zapomněl v tom druhu, v němž se znaky vzájemně označují, že jsme nezjistili žádný znak, který by mimo jiné věci, jež značí, neznačil též sebe. Na tolik jsem se rozpomněl, pokud jsem dovedl. Zda jsem to vyložil správně a po pořádku, uvaž ty, jenž jsi podle mého mínění řekl v tomto rozhovoru vše znale a bezpečně!

Aug. Dosti věrně jsi podle paměti znova vše probral, co jsem si přál, a abych se ti přiznal, zdá se mi to nyní mnohem jasněji rozlišeno, než když jsme to oba zkoumáním a rozmlouváním dobývali z jakýchsi skrýší. Ale kam se snažím s tebou dospěti tak velikými oklikami, je nesnadno říci na tomto místě. Neboť ty se snad domníváš, že buď žertujeme a jakýmisi dětinskými otázečkami odvracíme svou mysl od vážných věcí, nebo že hledáme nějaký malý nebo prostřední užitek. Anebo tušíš-li, že se z tohoto rozhovoru rodí cosi velikého, přeješ si jižjiž to věděti nebo aspoň slyšeti. Ale já bych chtěl, abys věřil, že jsem touto řečí ani nepodnikl jalovou hříčku, třeba si snad pohráváme — nesmí se to však oceňovat dětským smyslem —, ani že nemám na mysli malé nebo prostřední dobro. A přece, kdybych řekl, že jest jakýsi blažený a věčný život a že bych si přál, abychom tam byli přivedeni Bohem, tj. samou pravdou, po jakýchsi stupních, přizpůsobených slabému našemu kroku, tu se bojím, že bych se ti zdál směšným, ježto jsem zahájil tak velikou cestu zkoumáním ne věcí samých, jež jsou označovány, nýbrž zkoumáním znaků. Odpustiš mi tedy, hraji-li si s tebou napřed ne kvůli hře, nýbrž pro cvičení sil i bystrosti mysli, abychom tak mohli nejen snášet, ale i milovat žár a světlo onoho kraje, kde je blažený život.

Ad. Pokračuj raději, jak jsi začal, neboť bych nikdy nepokládal za hodné opovržení to, co bys ty pokládal za vhodné říci nebo vykonat.

Aug. Nuže uvažujme již o té části, kdy se pomocí znaků neoznačují jiné znaky, nýbrž to, co nazýváme označitelným. A nejprve mi pověz, zda je člověk člověkem!

Ad. Nyní věru asi žertuješ.

Aug. Pročpak?

Ad. Poněvadž se mě chceš ptáti, zda je člověk něčím jiným než člověkem.

Aug. Stejně bys asi myslil, že žertuji, kdybych se tě zeptal, zda je první slabika tohoto jména něco jiného než *člo* a druhá něco jiného než *věk*.

Ad. Jistě stejně.

Aug. Avšak spojené ty dvě slabiky jsou „člověk“. Či to popřeš?

Ad. Kdo by to mohl popírati?

Aug. Ptám se tě tedy, zda jsi ty těmi dvěma spojenými slabikami.

Ad. Nikterak, ale vidím již, kam míříš.

Aug. Pověz to tedy, ať mě nepokládáš za posměváčka!

Ad. Podle tvého mínění z toho plyne, že nejsem člověkem.

Aug. Jakpak, ty nesoudíš stejně? Uznáváš přece, že je pravdivé vše předcházející, z čeho to bylo vyvozeno.

Ad. Neřeknu ti, co soudím, dokud od tebe neuslyším, ptal-li ses mě při své otázce, zda je člověk člověkem, na ony dvě slabiky, či na věc, kterou označují.

Aug. Spíše ty odpověz, s které stránky jsi chápal mou otázku, neboť, je-li dvojsmyslná, měl ses mít dříve na pozoru a ne mi odpovídat, dokud ses neujistil, jakým způsobem jsem se tázal!

Ad. Jakpak by mi vadila tato dvojsmyslnost, když jsem odpověděl v obojím smyslu; neboť člověk je jistě člověkem, ty dvě slabiky nejsou nic jiného než ty dvě slabiky, a co označují, není nic jiného, než co to je.

Aug. Bystře věru, ale proč jsi chápal v obojím smyslu jen slovo „člověk“ a ne také ostatní, co jsme mluvili

Ad. Jak dokážeš, že jsem i ostatní tak nechápal?

Aug. Abych pominul jiné, kdybys byl mou první otázku pojal celou s toho hlediska, jak znějí slabiky, nebyl bys mi nic odpověděl, neboť by se ti bylo mohlo zdáti, že jsem se nic netázal. Nyní však, když jsem vyslovil tři slova a jedno z nich, poslední, jsem opakoval, pravě, „zda je člověk člověkem“, tu jsi chápal první a druhé slovo ne podle znaků, nýbrž podle toho, co se jimi označuje. Je to zřejmé již z toho, že jsi ihned jistě a bezpečně pokládal za vhodné odpovědět na otázku.

Ad. Máš pravdu.

Aug. Proč jsi tedy pouze poslední slovo chtěl chápati i podle toho, jak zní, i podle toho, co značí?

Ad. Hle, pojmám již vše jenom s té stránky, kterou se něco označuje, neboť s tebou souhlasím, že bychom vůbec nemohli rozmlouvat, kdyby se mysl, uslyševši slova, neobracela k tomu, čeho jsou to znaky. Proto nyní ukaž, kterak jsem byl ošálen tím úsudkem, jímž se dokazuje, že nejsem člověkem!

Aug. Nuže budu se znova ptát na totéž, abys sám našel, kde jsi pochybil.

Ad. Děláš dobře.

Aug. Na to, co jsem se nejprve otázel, se tě již nezeptám protože jsi na to již odpověděl. Pozoruj tedy bedlivěji, zda slabika *člo* není nic jiného než *člo* a zda *věk* není nic jiného než *věk*!²⁹

Ad. Nevidím tu rozhodně nic jiného.

Aug. Pozoruj také, zda spojením těchto dvou slabik vzniká „člověk“!

Ad. Nikterak bych to nepřipustil, neboť jsme se rozhodli a správně rozhodli, abychom, je-li dán znak, pozorovali jen to, co se jím označuje, a uvážíce to, výpověď buď schválili, nebo zamítli. Poněvadž pak ony slabiky, odděleně vyslovené, zněly bez jakéhokoli významu, uznali jsme, že jsou jen to, co zněly.

Aug. Schvaluješ tedy a jsi pevně přesvědčen, že se na otázky nemá odpovídat jinak než podle věcí, jež jsou slovy označovány.

Ad. Nevím, proč bych to neschválil, jsou-li to ovšem slova.

Aug. Rád bych věděl, jak by ses bránil tomu člověku, který, jak slýcháme od žertujících lidí, usoudil, že vyšel lev z úst toho, s nímž rozmlouval. Když se totiž otázel svého soupeře, zda vychází z našich úst, co mluvíme, a ten to nemohl popřít, tu jednal s ním tak — bylo to snadné —, že jmenoval v řeči lva. Když se to stalo, začal naň žertovně dorážeti a doléhati, že on, člověk ne zlý, zjevně vychrlil tak hroznou šelmu, jelikož byl doznal, že vychází z našich úst, cokoli mluvíme, a nemohl popřít, že mluvil o lvu.

Ad. Věru nebylo obtížné ubránit se tomu vtípkovi, neboť bych nepřipustil, že vychází z našich úst, cokoli mluvíme. Vždyť co mluvíme, to označujeme, z úst mluvícího však nevychází věc, jež se označuje, nýbrž znak, jímž se označuje, leda jsou-li označovány samy znaky; o tomto druhu jsme jednali dříve.

Aug. Věru byl bys tímto způsobem dobře vyzbrojen proti onomu člověku, avšak co odpovíš mně, zeptám-li se tě, je-li člověk jménem?

Ad. Co jiného, než že jest jménem?

Aug. Jakpak, když tě vidím, vidím jméno?

Ad. Nikoliv.

Aug. Chceš tedy, abych řekl, co z toho plyne?

---

²⁹ V latině *ho-mo*; v češtině *věk* má ovšem význam.

Ad. Ano, prosím tě, vždyť sám sobě ohlašuji, že nejsem člověkem, jelikož jsem na tvou otázku, zda je člověk jménem, odpověděl, že jest jménem. Neboť jsme se rozhodli, abychom podle věci, která se označuje, buď souhlasili s výpovědí nebo ji popřeli.

Aug. Zdá se mi, že jsi neupadl marně do tohoto rozporu; tvou opatrnost přemohl sám zákon rozumu, vložený do našich myslí. Neboť, kdybych se tě tázal, co je člověk, odpověděl bys asi „živočich“; kdybych se tě však tázal, jaká část řeči je člověk, nemohl bys správně odpovědět nijak jinak leč „jméno“. Proto shledává-li se, že člověk jest i jménem i živočichem tvrdí se prvé s té stránky, pokud je znakem, a druhé s hlediska věci, kterou označuje. Kdo se tedy ptá, zda je člověk jménem, tomu bych neodpověděl nic jiného, než že jest, neboť dostatečně naznačuje, že chce odpověď s hlediska znaku. Táže-li se však, zda je člověk živočichem, přisvědčil bych mnohem ochotněji, a to proto: kdyby tazatel nemluvil o jméně a o živočichu a ptal se toliko, co je člověk, tu by se podle onoho uznaného pravidla mluvy obrátila mysl k tomu, co je označeno těmi dvěma slabikami, a neodpovědělo by se nic jiného, než že je člověk živočichem, nebo by se vyřklo celé vymezení, tj. živočichem rozumným a smrtelným.³⁰ Či se tobě tak nezdá?

Ad. Rozhodně zdá, avšak připustíme-li, že je člověk jménem, jak unikneme onomu příliš urážlivému závěru, kterým se dokazuje, že nejsme lidmi?

Aug. Jak myslíš jinak než upozorněním, že onen závěr nebyl učiněn s té stránky, se které jsme přisvědčili tazateli. Anebo, uzná-li on, že jej činí s této stránky, není nikterak třeba se hroziti před oním závěrem, neboť proč bych se bál prohlásiti, že nejsem člověkem, tj. oněmi třemi slabikami?

Ad. Nic není pravdivějšího. Proč tedy uráží naši mysl, řekne-li se: „Nejsi tedy člověkem“, když podle toho, co jsme uznali, nelze říci nic pravdivějšího?

Aug. Poněvadž se nezbytně domnívám, jakmile ona slova zazní, že se závěr vztahuje k tomu, co jest označeno těmi třemi slabikami, a to podle toho pravidla, jež má přirozeně největší moc, že uslyšíme-li znaky, obracíme pozornost k označeným věcem.

Ad. Uznávám, co pravíš.

Aug. Přál bych si tedy, abys chápal, že věci, které jsou označovány, je si třeba více vážiti nežli znaků. Neboť cokoliv je k vůli něčemu jinému, je nutně horší než to, kvůli čemu to jest; ledaže bys ty jinak soudil.

---

³⁰ Toto vymezení nalézáme u Cicerona (*Lukullus* 21).

Ad. Tu, zdá se mi, nesmím nerozvážně přisvědčiti, neboť řekneme-li „lejno“, myslím, že toto jméno vyniká daleko nad věc jím označenou. Neboť, co nás uráží, slyšíme-li je, nevztahuje se k zvuku slova; vždyť jméno „lejno“, změním-li jedinou hlásku, je „hejno“³¹ a vidíme věru, jak veliký je rozdíl mezi věcmi, které jsou označeny těmito jmény. Nikterak bych tedy nepřičítal tomu znaku, co je nám protivné ve věci jím označené. Proto mu dávám právem přednost před onou věcí, neboť jej raděj i slyšíme, než se oné dotýkáme nějakým smyslem.

Aug. Jistě velmi obezřetně soudíš. Není tudíž správné, že si je třeba více vážit všech věcí než jejich znaků.

Ad. Tak se zdá.

Aug. Pověz mi tedy, čím se podle tvého mínění řídili ti, kdo pojmenovali onu věc tak ohavnou a hodnou opovržení, nebo mi řekni, zda je chválíš či haníš!

Ad. Já se věru neodvažuji ani je chváliti ani haniti a nevím, čím se řídili.

Aug. Můžeš aspoň vědět, čím se ty řídíš, když vyslovuješ to jméno?

Ad. To rozhodně mohu, neboť chci označovat, abych toho, s kým mluvím, poučil nebo mu připomněl, o čem se mu má podle mého mínění dostat poučení nebo připomenutí.

Aug. Jakkak, poučovat nebo připomínat, anebo docházet poučení nebo připomenutí, což buď ty děláš pomocí onoho jména, nebo čeho se tobě dostává, zdaž se to nemá pokládat za cennější než jméno?

Ad. Uznávám, že vědění, vznikajícímu tímto znakem, je třeba dáti přednost před znakem, ale nemyslím, že je proto třeba dáti přednost také oné věci.

Aug. V našem výroku je tedy sice chybné, že se má dávat všem věcem přednost před jejich znaky, avšak není chybné, že vše, co je kvůli něčemu jinému, je horší než to, kvůli čemu to jest. Vždyť poznání lejna, pro kteréž poznání bylo zavedeno toto jméno, je nutno klásti výše než jméno a jménu, jak jsme zjistili, je nutno dáti přednost před samým lejnem. A onomu poznání jsme dali jen proto přednost před uvedeným znakem, ježto se uznává, že znak je pro poznání, a ne poznání pro znak. Tak když jakýsi jedlík a (podle slov apoštolových)³² služebník břicha říkal, že žije proto, aby jedl, nesnesl toho řádný člověk, který to zaslechl, a pravil: „Oč lépe by bylo, kdybys proto jedl, abys žil!“ To pronesl zajisté podle téhož pravidla. Neboť se mu onen jedlík proto nelíbil, ježto si svého života tak málo vážil, že jej pokládal za horší než rozkoš hrdla, když

---

³¹ V latině je mnohem větší rozdíl: *caenum* (lejno), *caelum* (nebe).

³² Pavel, 1 *Řím.* 16, 18.

tvrdil, že žije pro jídlo; a tento člověk je proto právem chválen, že věda, co se v oněch dvou věcech děje kvůli čemu, tj. co je čemu podřízeno, připomněl, že máme spíše jísti, abychom žili, než žít, abychom jedli.³³ Podobně nějakému tlachalovi a milovníku slov, tvrdícímu: „Proto učím, abych mluvil“, bys snad i ty odpověděl i kdokoliv z lidí, posuzujících zkušeně věci: „Člověče, proč raději nemluvíš proto, abys učil?“ Je-li to pravda, jak vskutku poznáváš, tu zajisté vidíš, oč méně je si třeba vážit slov než toho, k čemu slov užíváme. Užívání slov je nutno dát přednost před slovy, neboť slova jsou proto, abychom jich užívali, a užíváme jich k poučování. Oč je tedy lepší učit než mluvit, o to je lepší mluva než slova. Nauka je tudíž mnohem lepší než slova.

Avšak rád bych slyšel, co by se snad dalo podle tvého mínění proti tomu namítnouti.

Ad. Souhlasím sice, že nauka je lepší než slova, avšak nevím, nemůže-li se nic uvést proti tomu pravidlu, že vše, co je kvůli něčemu jinému, jest horší než to, kvůli čemu to jest.

Aug. Jindy o tom pojednáme vhodněji a pozorněji; nyní to, co připouštíš, postačuje k tomu, co chci dokázat. Souhlasíš totiž s tím, že je poznání věcí cennější nežli poznání znaků. Proto je třeba dávat přednost poznání věcí, které jsou označovány, před poznáním znaků. Či se tobě nezdá?

Ad. Copak jsem připustil, že poznání věcí vyniká nad poznáním znaků a ne nad samými znaky? Bojím se tedy ti zde přisvědčiti. Což, jestliže tak, jako jméno „lejno“ je lepší než věc jím označená, i poznání tohoto jména dlužno dáti přednost před poznáním oné věci, třeba samo jméno jest horší než poznání? Jsou totiž čtyři členy: jméno a věc, poznání jména a poznání věci. A jako vyniká první člen nad druhým, proč by nevynikal též třetí nad čtvrtým? Ale i kdyby nad ním nevynikal, zdaž se mu má podříditi?

Aug. Vidím, že zcela znamenitě sis zapamatoval, co jsi připustil, i vyložil, co myslíš. Ale chápeš, tuším, že dvojslabičné slovo, jež zní, řekneme-li „neřest“, je lepší než to, co označuje, ačkoli poznání samého jména stojí hluboko pod poznáním neřestí. Dejme tedy tomu, že stanovíš ony čtyři členy a je pozoruješ: jméno a věc, poznání jména a poznání věci! Tu dáme prvnímu členu právem přednost před druhým, neboť ono jméno, když je položil Persius v básni, řka: „Neřest však budí v něm úžas“,³⁴ nejen nespáchalo ve verši nic neřestného, nýbrž mu dodalo ještě jakési ozdoby, kdežto sama věc, označená oním jménem, v komkoli jest, nutí ho, aby byl

---

³³ Tato zásada se často čte u starověkých spisovatelů; přičítá se Sokratovi.

³⁴ Persius (satirický básník I. stol. po Kr.) v satiře 3, v. 32.

neřestný. Avšak vidíme, že nevyniká podobně třetí člen nad čtvrtým, nýbrž čtvrtý nad třetím, neboť poznání tohoto jména jest bezcenné proti poznání neřestí.

Ad. I tehdy, když činí toto poznání lidi nešťastnými, má se mu dáti podle tvého mínění přednost? Neboť nade všechny tresty, které si vymyslila krutost tyranů nebo které podstupuje jejich žádostivost, staví týž Persius tento jediný trest: utrpení lidí, kteří se musí přiznati k neřestem, jimž nedovedou uniknouti.

Aug. Tím způsobem bys mohl též popřítí, že se před poznáním onoho jména má dáti přednost poznání samých ctností, poněvadž viděti ctnost a nemíti ji jest mukou, kterou by měli býti potrestáni — podle přání téhož satirického básníka³⁵ — tyrani.

Ad. Chraň Bůh před touto pošetilostí! Věřu již chápu, že se nemá obviňovati poznání, jímž napájí naši mysl nejlepší ze všech nauk,³⁶ nýbrž že je dlužno pokládati za nejubožejší ze všech ty, kdo jsou stíženi takovou nemocí, že jí nepomáhá ani tak mocný lék. Stejně soudil, tuším, i Persius.

Aug. Dobře tomu rozumíš, ale ať soudí Persius jakkoliv, co je nám do toho? Vždyť v takovýchto věcech nejsme podrobeni autoritě básníků. Mimoto, zda se má některé poznání klásti nad jiné, není tu snadno vyložiti. Stačí mi, co bylo dokázáno, že poznání věcí, které jsou označovány, vyniká, ne-li nad poznáním znaků, tedy aspoň nad samými znaky. Proto již více a více rozbírejme, jaký je to druh věcí, o nichž jsme řekli,³⁷ že mohou být ukazovány samy sebou beze znaků, jako mluvití, choditi, seděti, ležeti a ostatní toho druhu!

Ad. Již se rozpomínám na to, co pravíš.

Aug. Zdá se ti, že lze ukázati beze znaku vše, co můžeme hned dělati, jsme-li otázaní, či z toho něco vyjímáš?

Ad. Věřu, uvažuji-li znovu a znovu o celém tom druhu, nenacházím dosud nic, čemu by bylo možno někoho učiti beze znaku, leda snad mluvu, a kdyby se snad někdo otázel právě na to, co je to učiti. Neboť vidím, že ten člověk, ať udělám cokoli po jeho otázce, aby se poučil, nepoučí se z té věci, kterou si přeje mít ukázanu. Neboť dejme tomu, že se mne nečinného, jak jsme řekli, anebo dělajícího něco jiného, někdo otáže, co je to chodit, a že se hned vynasnažím chozením poučit ho beze znaku o tom, nač se tázal! Jak zabráním, aby nepokládal za chození jen to, kolik já budu chodit? Jestliže to bude pokládat, bude se mýlit, neboť, bude-li kdo chodit více nebo méně

---

³⁵ Tamže, v. 35-38.

³⁶ T.j. filosofie.

nežli já, nebude o něm myslit, že chodí. A co jsem řekl o tomto jednom slově, vztahuje se na všechna ta, o nichž jsem souhlasil, že je lze ukázati beze znaku — mimo ona dvě, která jsme vyňali.

Aug. Schvaluji to, avšak nezdá se ti, že je něco jiného mluvíti a něco jiného učití?

Ad. Jistě se mi to zdá, neboť kdyby to bylo totéž, pak by nikdo neučil jinak než mluvou; ježto však učíme mnohému i jinými znaky než slovy, kdo by mohl pochybovati o tomto rozdílu?

Aug. Cožpak, učití a označovati, není v tom rozdíl či se to nějak od sebe liší?

Ad. Myslím, že je to totéž.

Aug. Nemá pravdu, kdo říká, že proto označujeme, abychom učili?

Ad. Má zcela pravdu.

Aug. Cožpak, řekl-li by někdo jiný, že proto učíme, abychom označovali, nebude snadno vyvrácen dřívějším výrokiem?

Ad. Tak jest.

Aug. Jestliže tedy označujeme, abychom učili, a neučíme, abychom označovali, pak jest něco jiného učit a něco jiného označovat.

Ad. Máš pravdu a nesprávně jsem odpověděl, že je to totéž.

Aug. Nyní mi odpověz na to, zda ten, kdo někoho učí, co je to učit, činí to označováním či jinak!

Ad. Nevidím, jak by mohl jinak.

Aug. Je tedy chybné, co jsi řekl před chvílí, že lze učit beze znaků, když se někdo táže, co je to učit. Vždyť vidíme, že ani to se nemůže dít bez označování, ježto jsi přiznal, že je něco jiného označovat a něco jiného učit. A liší-li se, jak je patrné, od sebe tyto dvě činnosti a je-li učení ukazováno jenom označováním, pak rozhodně není ukazováno samo sebou, jak se tobě zdálo. Nebylo tudíž nalezeno dosud nic, co by mohlo být ukázáno samo sebou, vyjma mluvu, která mimo jiné označuje také sebe, ale poněvadž je sama také znakem, nenacházíme dosud zcela nic, čemu by se mohlo učití beze znaků.

Ad. Nemám důvodu, proč bych s tím nesouhlasil.

Aug. Bylo tedy dokázáno jednak, že bez znaků nelze ničemu učit, jednak že nám má býti dražší poznání než znaky, kterými poznáváme, třebas vše, co jest označováno, nemůže vynikat nad svůj znak.

---

³⁷ V odstavci 6.

Ad. Tak se zdá.

Aug. Pamatuješ si, prosím, jak velikou oklikou byla dokázána tak maličká věc? Neboť od té doby, co mezi sebou metáme slova, což děláme již tak dlouho, usilujeme o to, aby se našly tyto tři věci : zda nelze ničemu učití beze znaků, zda se má dávatí některým znakům přednost před věcmi, které označují, a zda poznání věcí je lepší než znaky. Ale je ještě čtvrté, co bych chtěl od tebe krátce zvědětí; zda jsou tyto věci podle tvého mínění tak zjištěny, že bys o nich už nemohl pochybovati.

Ad. Přál bych si sice, aby se bylo po tak velikých oklikách a zacházkách došlo k jistotě, ale tato tvá otázka mě nějak znepokojuje a zdržuje od souhlasu. Zdá se mi totiž, že by ses mě na to nebyl otázel, kdybys neměl za lubem nějakou námitku, a sama spletitost věcí mi nedovoluje, abych všechno prozkoumal a bezpečně odpověděl. Bojím se totiž, aby se v tak velikých obalech cosi neskrývalo, co by nedovedl prohlédnouti můj důvtip.

Aug. Tvou pochybnost rád přijímám, neboť svědčí o duchu ne nerozvážném a ten je největší záštitou klidu. Je jistě velmi nesnadné, nebýti zmaten, když to, co jsme hájili s ochotným a snadným souhlasem, se viklá opačným hovorem a jaksi z rukou vykrucuje. Proto, jako je spravedlivé ustupovati důvodům dobře uváženým a prozkoumaným, tak je nebezpečné míti nepoznané za poznané. Neboť, když se často řítí to, o čem myslíme, že bude zcela pevně stát a trvat, pak je obava, abychom neupadli do tak veliké nenávisti k rozumu nebo do takového strachu před ním, že bychom nechtěli důvěřovat ani zřejmé pravdě.

Nuže nyní rychle rozvažme, zda jsi právem usuzoval, že je třeba o tom pochybovati! Neboť se tě ptám: kdyby někdo, jsa neznalý šálení ptáků pomocí prutů a lepu, potkal ptáčníka, vyzbrojeného svým nářadím, nechytajícího však ptáky, nýbrž kráčejíciho, a kdyby se při této podívané zastavil, s údivem, jak to bývá, u sebe přemýšlel a se tázal, co znamená one výstroj toho člověka, a kdyby ptáčník, vida, jak ho on pozoruje, a chtěje se mu ukázat, nastražil pruty a pišťalkou i sokolem zastavil, přemohl a chytil nějakého ptáčka, jehož by nablízku zpozoroval: zda by onoho diváka nepoučil o tom, co on toužil vědětí, bez označování, samou věcí?

Ad. Tuším, že je tu něco takového, jako jsem řekl o onom člověku, který se táže, co je to choditi. Vždyť ani zde nevidím, že by byla ukázána celá čižba.

Aug. Je snadné zbaviti tě této starosti, neboť přidávám: kdyby byl ten člověk tak chápavý, že by z toho, co spatřil, poznal celé ono umění. Nám totiž stačí, že o některých věcech, byť ne o všech, mohou být někteří lidé poučeni beze znaku.

Ad. To mohu také já přidati: je-li onen člověk chápavý, pak pozná, když se mu několika málo kroky ukáže chůze, co je celé chození.

Aug. Co se mne týče, můžeš to učiniti a nejen ti nijak nebráním, nýbrž to také schvaluji, neboť, jak vidíš, oba dva dokazujeme, že

o něčem mohou být někteří lidé poučeni beze znaků a že je chybné, co se nám dříve zdálo, že zcela nic nelze ukázati beze znaků. Vždyť ihned ne jedna nebo druhá věc, ale tisíce jich přicházejí na mysl, jež se ukazují samy sebou beze znaku. Jak bychom o tom pochybovali, prosím tě? Pominu-li totiž nesčetná představení lidí, předváděná na všech divadlech beze znaku samými věcmi, zdaž slunce a světlo, vše pronikající a odívající, měsíc a ostatní hvězdy, zemi a moře i vše, co se v nich rodí v nesčíslném počtu, zda všechny tyto věci nepředvádí a neukazuje skrze ně samé Bůh a příroda vidoucím?

Jestliže to uvážíme pečlivěji, nenajdeš snad nic, čemu bychom se učili skrze znaky. Když je mi totiž dán znak a zastihne mne nevědoucího, čeho je znakem, nemůže mě ničemu naučiti; když mě však zastihne vědoucího, čemu se pak učím znakem? Čtu-li: „A jejich sarabary nebyly změněny“,³⁸ neukazuje mi ono slovo, kterou věc označuje. Neboť jsou-li nazvány tímto jménem nějaké pokrývky hlavy, zdaž já, uslyšev je, jsem se poučil, co je to hlava nebo co je to pokrývka? Znal jsem ty věci již dříve a poznal jsem je ne, když je druzí jmenovali, nýbrž když jsem je sám viděl. Neboť, když se po prvé dotkly mých uší ony dvě slabiky „hlava“, nevěděl jsem co znamenají, stejně jako když jsem po prvé slyšel nebo četl „sarabary“. Avšak když se často říkalo „hlava“ a já jsem pozoroval a si všímal, kdy se to říká, shledal jsem, že je to název věci, která mi byla již od vidění dobře známa. Dříve než jsem to shledal, bylo mi to slovo pouze zvukem. Že je též znakem, jsem se dověděl teprve tehdy, když jsem zjistil, čeho je znakem, avšak této věci, jak jsem pravil, jsem se naučil ne označením, nýbrž pohledem. Učíme se tudíž spíše znaku poznáváním věci nežli věci dáváním znaku.

Abys to jasněji pochopil, představ si, že slyšíme nyní po prvé „hlava“ a že nevědouce, zda tento výraz toliko zní či také něco označuje, se tážeme, co je to „hlava“! Měj přítom na paměti, že chceme znáti ne věc, která je označována, nýbrž sám znak, a jej arcí neznáme, pokud nevíme, čeho je znakem! Je-li nám tedy takto se tážícím ukázána prstem sama věc, tu, spatřivše ji, učíme se znaku, který jsme toliko slyšeli, ještě však neznali. V tomto znaku jsou dvě věci, zvuk a

význam. Zvuk zajisté vnímáme ne znakem, nýbrž tím, že nás udeří v sluch; význam pak chápeme tím, že spatříme věc, jež je označována. Neboť ono natažení prstu nemůže označovat nic jiného než to, kam se prst natahuje; nenatahuje se však na znak, nýbrž na tu část těla, která se jmenuje hlava. Tak oním natažením prstu nemohu poznati ani věc, kterou jsem již znal, ani znak, na nějž prst nebyl natažen. Ale o natažení prstu se příliš nestarám, jelikož se mi jeví spíše znakem samého ukazování než znakem věcí, které jsou ukazovány, tak jako když řekneme příslovce „hle“; neboť zároveň s tímto příslovcem natahujeme často prst, jako by jeden znak nedostačoval ukazování. A já se snažím, abych tě přesvědčil, budu-li moci, hlavně o tom, že se prostřednictvím znaků, které se nazývají slova, ničemu neučíme. Spíše totiž, jak jsem pravil, smyslu slova, tj. významu skrytému ve zvuku, se učíme poznáním označené věci, než abychom onu věc chápali takovým označením.

A co jsem řekl o hlavě, mohl bych říci též o pokrývce i o nesčetných jiných věcech; ale, ač tyto věci znám, ony sarabary ještě neznám. Kdyby mi je někdo označil posunkem nebo je namaloval nebo ukázal něco, čemu se podobají, neřeknu, že by mě nepoučil — snadno bych to dokázal, kdybych chtěl mluvit poněkud obsírněji —, ale říkám, co je tomu nejbližší, že by mě nepoučil slovy. Spatří-li je však náhodou v mé přítomnosti a mně připomene slovy: „Hle, sarabary“ tu poznám věc, kterou jsem neznal, ne však slovy, jež byla pronesena, nýbrž pohledem. A ten působí, že také vím a si pamatuji, co znamená ono slovo. Neboť, když jsem poznal samu věc, nevěřil jsem svým slovům, nýbrž svým očím; oněm slovům jsem však snad uvěřil, abych dával pozor, tj. abych hledal pohledem, co bych měl viděti.

Jen potud působila slova. Ať jim přisoudíme sebe více, pobízejí nás toliko, abychom věci hledali, ale nepředvádějí je, abychom je poznali. Avšak ten mě něčemu naučí, kdo to, co chci poznati, ukazuje buď mým očím, nebo jinému tělesnému smyslu, nebo i samé myslí. Slovy se tedy učíme jen slovům, ba jen zvuku a hluku slov, neboť, nemůže-li být slovem, co není znakem, pak třeba slyším slovo, nevím přece, že je slovem, dokud nevím, co znamená. Poznáním věcí se tedy uskutečňuje též poznání slov, avšak slyšením slov se neučíme ani slovům. Neboť neučíme se slovům, která již známe, a nemůžeme tvrditi, že jsme se naučili slovům, která neznáme, ledaže jsme poznali jejich význam, a to se děje ne slyšením pronesených slov, nýbrž poznáním označených věcí. Zajisté je velmi správná zásada a velmi správně se tvrdí, že, pronášejí-li se

---

³⁸ *Daniel* 3, 21 (překlad Theodotionův). Slovo *sarabary* je asi iránského původu a značí široké kalhoty (sr. pers. *šalvár*, rus. *šaravary*). Staří spisovatelé je vykládali jako kalhoty nebo pokrývku hlavy; také v některých rukopisech

slova, buď víme, co znamenají, nebo to nevíme. Jestliže to víme, pak nás slova spíše upomínají nežli učí. Pakli to nevíme, ani nás neupomínají, ale snad nás vybízejí k hledání.

Řekneš snad: ony pokrývky hlavy, jejichž jméno známe toliko podle zvuku, nemůžeme poznati, nevidíme-li je, a ani jejich jméno neznáme úplně, nepoznáme-li je, avšak co jsme zvěděli o samých jinoších, jak svou vírou a zbožností překonali krále i plameny, jaké chvály pěli Bohu a jakých poct si získali i od samého nepřítel³⁹, zdaž jsme se tomu naučili jinak než slovy? Na to odpovím, že vše, co je označeno oněmi slovy, bylo nám již známo. Neboť jsem věděl, co je to „tři jinoši, co „pec“, co „oheň“, co „král“, co konečně „neporušení ohněm“, i vše ostatní jsem znal, co znamenají ona slova. Arci Ananias, Azarias a Misael jsou mi tak neznámi jak ony sarabary a k jejich poznání mi tato jména nic nepomohla, ani nemohla pomoci. Avšak že se vše to, co se čte v onom vyprávění, tehdy tak stalo, jak je to vypsáno, to, přiznávám, spíše věřím než vidím. Tohoto rozdílu nebyli neznalí ti, jimž věříme, vždyť praví prorok: „Neuvěříte-li, nepochopíte“.⁴⁰ To by jistě nebyl řekl, kdyby byl soudil, že tu není žádný rozdíl. Tudíž, co chápu, tomu také věřím, avšak nechápu vše, čemu věřím. Všechno pak, co chápu, vím, ale nevím vše, čemu věřím. Přesto jsem si vědom, jak je užitečné věřiti mnohému, co nevím, a k tomu užitečnému radím též ono vyprávění o třech jinoších. Proto, ač nemohu věděti přemnoho věcí, přece vím, jak je užitečné jim věřiti.

Na všechny věci, které chápeme, se tážeme ne mluvícího, který se z vnějšku ozývá, nýbrž Pravdy, vládnuocí uvnitř nad samou myslí, a abychom se jí tázali, jsme snad pobízeni slovy. Ten však, jenž je tázán, nás poučuje, Kristus, o němž bylo řečeno, že přebývá ve vnitřním člověku,⁴¹ tj. neměnitelná ctnost Boží a věčná moudrost. Jí se táže každá rozumová duše, ale každé se zjevuje jen tolik, kolik může pojmouti pro vlastní vůli, buď špatnou, nebo dobrou. A mýlí-li se někdy, není to vinou otázané Pravdy, jako není vinou světla, které je vně, že se tělesné oči často klamou; tohoto světla se tážeme, jak doznáváme, na viditelné věci, aby je nám ukázalo, pokud můžeme viděti.

Jestliže se na barvy tážeme světla, jestliže se na ostatní věci, vnímané tělem, tážeme prvků tohoto světa, a to vnímaných těles a smyslů, jichž užívá mysl jako tlumočnicků k poznání takových věcí, a jestliže na to, co se chápe rozumem, se tážeme vnitřní Pravdy: co lze uvést,

---

Augustinových je místo *caput* (hlava) psáno *pedes* (nohy).

³⁹ *Daniel* 3.

⁴⁰ *Izaiáš* 7, 9 („nepochopíte“ podle Septuaginty, v originále „nevytrváte“).

⁴¹ Pavel, *Efes.* 3,16 n.

odkud by vysvitlo, že se slovy něčemu učíme kromě samého zvuku, dorážejícího na sluch? Neboť vše, co si uvědomujeme, uvědomujeme si buď tělesným smyslem nebo myslí. Ony věci nazýváme smyslovými, tyto pomyslnými, anebo, abych mluvil po způsobu našich spisovatelů, ony zveme tělesnými, tyto duchovními.⁴² Jsme-li tázáni na ony věci, odpovídáme, pokud máme po ruce smyslové dojmy, buď díváme-li se na nový měsíc a někdo se nás otáže, jaký jest měsíc anebo kde jest. Tu tazatel, nevidí-li, věří našim slovům a leckdy nevěří, nikterak se však neučí, ledaže vidí sám, co se tvrdí, avšak tehdy se neučí znějícími slovy, nýbrž samými věcmi a smysly. Neboť táž slova znějí vidoucím, která zněla nevidoucím.

Jsme-li však tázáni ne na to, co vnímáme vlastními smysly, nýbrž na to, co jsme někdy vnímali, tu již nemluvíme o věcech samých, nýbrž o obrazech, jimi vtištěných a paměti svěřených. Jakým právem nazýváme tyto obrazy pravdivými, ač vidíme, že bývají klamně, nevím, ledaže vyprávíme, ne že je vidíme a vnímáme, nýbrž že jsme je viděli a vnímali. Tak nosíme ony obrazy v úkrytu paměti jako jakési památky po vnímaných věcech, a pozorující je ve své mysli, s dobrým svědomím nelžeme, když o nich mluvíme. Arci jsou to památky jen pro nás, a jestliže je můj posluchač také sám osobně vnímal, pak se neučí mými slovy, nýbrž znova věci poznává, jelikož si sám s sebou odnesl jejich obrazy; jestliže je však nevnímal, kdo by pak nechápal, že on spíše věří slovům, než by se učil?

Jde-li však o věci, viděné naší myslí, tj. chápavostí a rozumem, tu mluvíme to, co vidíme přítomné v onom vnitřním světle Pravdy, jímž jest ozařován a jehož užívá, kdo se nazývá vnitřním člověkem. Ale i tehdy náš posluchač, vidí-li sám totéž skrytým a čistým okem, zná, co pravím, svým pozorováním, a ne mými slovy. Mluvě pravdu, neučím tedy ani jeho, hledícího na pravdu, neboť se neučí mými slovy, nýbrž zřejmými věcmi, jak je odhaluje uvnitř Bůh. Proto by mohl také odpovídati, kdyby byl tázán. Co je však pošetilejšího než se domnívati, že je mou řečí poučován ten, kdo, byv otázán, by dovedl totéž vyložiti, dříve než bych mluvil.

Často se arci stává, že člověk na něco tázáný to popírá a k souhlasu je přiváděn jinými otázkami. Děje se to slabostí dívajícího se, který se nemůže otázati onoho světla na celou věc. Je tedy povzbuzován, aby to činil po částech, a to tak, že je tázán právě na ty části, z kterých se skládá onen souhrn, jež nedovedl vidět celý. A je-li k tomu doveden slovy tazatelovými, pak neučí tato slova, nýbrž se tak vyptávají, jak je tázáný schopen učít se uvnitř.

---

⁴² Pavel, 1 Kor. 2, 14 n.; 4, 1 n.

Dejme tomu, že bych se tě tázal právě na to, o čem jednáme, zda nelze slovy ničemu učit, a že by se ti to zdálo nejprve nesmyslným, ježto bys nebyl s to spatřiti to celé. Tu bych se tě měl tázati podle toho, jak jsi schopen slyšeti onoho vnitřního učitele. Řekl bych: „Odkud ses naučil tomu, co uznáváš za pravdivé v mé řeči, tomu, čím sis jist a co tvrdíš, že znáš? „ Snad bys odpověděl, že jsem tě tomu naučil já. Tu bych pokračoval: „Kdybys řekl, že jsem viděl létati člověka, zdaž by tě má slova tak přesvědčovala, jako kdybys slyšel, že jsou moudří lidé lepší než hloupi?“ Jistě bys to popřel a odvětil bys, že prvému nevěříš anebo, i kdybys věřil, že to nevíš, zato druhé že zcela bezpečně víš. Z toho bys věru již poznal, že ses mými slovy ničemu nenaucil ani o onom, co bys nevěděl, kdybys to tvrdil, ani o tomto, co bys nejlépe věděl. Vždyť, kdybys byl tázán na jednotlivosti, přísahal bys, že ono je ti neznámo a toto známo. Avšak onen celek, ježž jsi popíral, bys uznal teprve tehdy za pravdivý, kdybys poznal, že jest jasné a jisté to, z čeho se skládá, že totiž buď neví posluchač, zda je pravda vše, co mluvíme, nebo ví, že je to klam, nebo ví, že je to pravda. V prvním z těchto tří případů buď věří, nebo se domnívá, nebo pochybuje; v druhém odpírá a odmítá; v třetím přisvědčuje. V žádném případě se tedy neučí, ježto i ten, kdo po našich slovech nezná věc, i ten, kdo ví, že slyšel lež, i ten, kdo by mohl na otázku odpověděti totéž, co bylo řečeno, jsou usvědčováni, že se mými slovy ničemu nenaucili.

Proto také v oboru věcí, viděných naší myslí, ten, kdo je sám nemůže spatřit, marně naslouchá řeči vidoucího, ledaže je užitečno věřit takovým věcem, pokud nejsou poznávány. Kdokoli je však může spatřit, jest uvnitř žákem Pravdy a vně soudcem mluvícího, nebo spíše samé mluvy, neboť mnohdy ví, co bylo řečeno, ač sám mluvící to neví. Tak jestliže někdo, kdo věří epikurovcům a pokládá lidskou duši za smrtelnou, přednáší důkazy její nesmrtelnosti, podané rozumnějšími lidmi, a jestliže tomu naslouchá ten, kdo dovede patřiti na duchovní věci, tu soudí tento člověk, že onen mluví pravdu, avšak sám mluvící neví, že mluví pravdu, ba pokládá dokonce svůj výklad za zcela nesprávný. Zdaž lze tedy mysliti, že učí tomu, co neví? A přece užívá týchž slov, kterých by mohl užívati i ten, kdo by to věděl.

Proto nezůstává slovům ani ta zásluha, že by ukazovala aspoň mysl mluvícího, neboť je nejisto, zda ví, co mluví. Přidej k tomu lháře a podvodníky a snadno pochopíš, že slova nejen neodhalují, nýbrž dokonce ukrývají mysl. Nikterak nepopírám, že slova lidí pravdomluvných o to usilují a to jaksí hlásají, aby se zjevovala mysl mluvícího, a dosahovala by toho se souhlasem všech, kdyby nebylo dovoleno mluvit lhářům. Často jsme ovšem zažili i na sobě i na jiných, že se nepronášejí slova těch věcí, které jsou myšleny. To jak pozoruji, se může státi dvěma způsoby:

buď řeč, svěřená paměti a často odříkávaná, vychází z úst člověka, myslícího na něco jiného; to se nám mnohdy stává, zpíváme-li hymnus. Anebo pouhým překnutím proti naší vůli nám vyklouznou jiná slova místo jiných; i tu je slyšení znaky jiných věcí, než máme v mysli. Zato lháři myslí na to, co mluví, takže sice nevíme, mluví-li pravdu, avšak víme, že mají na mysli, co říkají, ledaže se jim přihodí něco z toho dvojího, co jsem uvedl. A jestliže někdo tvrdí, že se to mnohdy přihází, a přihodí-li se to, že to vychází najevo, ale často též zůstává skryto a často mě zmátlo poslouchajícího, nic proti tomu nenamítám.

K tomu však přistupuje ještě jiný druh, jistě velmi rozšířený a zárodek nesčetných svárů a sporů: mluvící sic označuje totéž, co myslí, ale obyčejně jen sobě a některým lidem, avšak tomu, k němuž mluví, a rovněž jiným lidem neoznačuje totéž. Neboť dejme tomu, že by někdo řekl a my bychom to slyšeli, že některá zvířata překonávají člověka zdatností.⁴³ Nemůžeme to snést a hned s velikým úsilím vyvracíme toto tak klamně a zhoubně mínění, zatím co onen člověk snad zdatností nazývá tělesnou sílu a tímto jménem vyslovuje, co myslil. Tu ani nelže, ani se nemýlí ve věci, ani neskládá slova uložená v paměti, myslí přitom na něco jiného, ani neříká překnutím něco jiného, než co myslil, nýbrž myšlenou věc nazývá jiným jménem než my. V této věci bychom s ním ihned souhlasili, kdybychom mohli nahlédnout do jeho uvažování, avšak on nebyl s to nám je vyjevit, ač pronesl již slova a vyložil svou myšlenku. Říká se, že může tomuto omylu odpomoci vymezení; tak, kdyby on vymezil při této otázce, co je zdatnost, bylo by prý jasné, že není spor o věc, nýbrž o slovo. I když připustíme, že je tomu tak, jak málo dobrých vymezovatelů lze nalézt! Ostatně proti nauce o vymezování bylo mnoho namítáno, ale to se nehodí zde probírat a vůbec to neschvalují.

Nechávám stranou, že mnohé věci dobře neslyšíme a dlouho i mnoho se o nich sváříme, jako bychom je byli slyšeli. Tak jsem nedávno říkal o nějakém punském slově, že značí soucit, kdežto ty jsi říkal, že jsi slyšel od lepších znalců tohoto jazyka, že značí lásku. Já jsem však odporoval a tvrdil, že jsi zcela zapomněl, co jsi slyšel; zdálo se mi totiž, že jsi neřekl „lásku, nýbrž „víra, ač si seděl zcela blízko mne a ač tato dvě slova nikterak neklamou podobností zvuku. Přesto jsem dlouho myslil, že nevíš, co ti bylo řečeno, ačkoli jsem sám nevěděl, co jsi řekl. Neboť kdybych tě byl dobře slyšel, nikterak by se mi nebylo zdálo nemožné, že jsou láska a soucit nazývány punsky jedním názvem. To se nejednou stává avšak, jak jsem pravil, nechejme to stranou, aby se nezdálo, že osočuji slova pro nepozornost slyšícího nebo dokonce hluchotu

lidí. Více vadí to, co jsem dříve uvedl, že, ač slova zcela jasně uchem vnímáme, a to slova latinská, a ač mluvíme tímž jazykem, přece nejsme s to poznat myšlenky mluvících.

Avšak, hle, již povoluji a připouštím, že, uslyší-li slova ten, komu jsou známa, může věděti, že mluvící myslil na to, co ona slova značí. Zdaž tím také poznává — a o to nyní jde —, mluvil-li on pravdu? Zdaž hlásají učitelé, že se mají přijímati a v paměti podržovati jejich myšlenky, a ne samy nauky, které podávají, jak myslí, svou řečí? Neboť kdo je tak pošetile zvědavý, že by posílal do školy svého syna proto, aby se naučil, co myslí učitel? Když vyloží učitelé slovy všechny ty nauky, kterým, jak hlásají, učí, i nauku samé ctnosti a moudrosti, tu ti, kdo se nazývají žáky, uvažují u sebe samých, zda byla řečena pravda; hledí totiž podle svých sil na onu vnitřní Pravdu. Tehdy se tedy učí, a když uvnitř shledají, že byla řečena pravda, tu chválí, netušíce, že nechválí tak učící jako spíše poučené, vědí-li ovšem sami, co mluví. Poněvadž zpravidla neuplyne žádný čas mezi dobou řeči a dobou poznání, nazývají lidé mylně učiteli ty, kteří jimi nejsou, a ježto se po připomenutí mluvícího ihned uvnitř učí, domnívají se, že se naučili zevně od toho, kdo jim jen připomněl.

Avšak o celé užitečnosti slov, jež není nepatrná, uvažuje-li se dobře, pojednáme jindy, dá-li Bůh. Nyní jsem ti připomenul, abychom jim nepřikládali větší význam, než je třeba, a abychom nejen věřili, ale počali též chápati, jak správně je napsáno z vůle Boží, že nemáme na světě nikoho jmenovati svým učitelem, protože jediný učitel všech je na nebesích.⁴⁴ Co je však na nebesích, o tom nás poučí on sám, jenž nás napomíná prostřednictvím lidí skrze znaky a zevně, abychom se k němu obrátili uvnitř a se vzdělávali. Jeho milovati a znáti, toť blažený život, o který všichni usilují, jak hlásají, ale jen málokteří se radují, že jej doopravdy našli. Ale přál bych si již, abys mi řekl, co soudíš o celém tomto mém výkladu. Jestliže jsi totiž poznal, že je pravda, co jsem pravil, tu, byv mnou otázan na jednotlivé myšlenky, byl bys řekl, že je znáš. Vidiš tedy, od koho ses tomu naučil: jistě ne ode mne, jemuž bys na otázky vše odpovídal. Jestliže jsi však nepoznal, že je to pravda, nenaučil jsem tě ani já ani on: já, poněvadž nikdy nemohu ničemu naučiti, on, poněvadž se ty ještě nemůžeš naučiti.

Ad. Naučil jsem se věru připomenutím tvých slov, že člověku slova toliko připomínají, aby se učil, a že to mnoho neznamená, projevuje-li se řečí do jisté míry myšlenka mluvícího. Zda se mluví pravda, učí jen ten, jenž připomněl, že bydlí uvnitř, ač mluví vně. A s pomocí jeho samého

---

⁴³ Latinské slovo *virtus* značí mravní i tělesnou zdatnost.

⁴⁴ Matouš 23, 8 n.

ho budu tím ohnivěji milovati, čím více pokročím v učení. Avšak této tvé souvisle pronesené řeči nejvíce děkuji za to, že předešla a vyvrátila vše, co jsem se chystal namítnouti. A zcela nic jsi neopomenul z toho, co ve mně budilo pochybnosti, a ve všem mi odpovídala ona skrytá věštírna tak, jak jsi to tvrdil svými slovy.